

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

181

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Trià de novetats: Héctor Isidro (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: L'ascens del feixisme ...	1
TEMES 1: Balanç i perspectives de ...	2
TEMES 2: La Falange de València ...	6
TEMES 3: La formació de ...	10
TEMES 4: L'extrema dreta ...	14
PATRIMONI: Els espais de la batalla ...	18
RESSENYES	20
TRIA DE NOVETATS	22
TAULELL	24

MANEL LÓPEZ ESTEVE. UdL
ANDREU GINÉS I SANCHEZ. FedinesPV

L'ASCENS DEL FEIXISME ALS PAÏSOS CATALANS: BALANÇ GLOBAL I MIRADES LOCALS

Tot repassant la premsa del primer terç del segle XX es pot constatar com era d'habitual l'ús del substantiu *falange* per referir-se a una comunitat de persones que actuaven amb un cert ordre i per a un mateix propòsit. Podia usar-se en referència

a una coral, a un equip de futbol o, per descomptat, a una activitat política. A partir dels anys trenta, amb la irrupció de la Falange Espanyola, l'ús se'n va restringir, per acabar sent exclusivament el nom abreujat d'un determinat partit polític, el que seria el principal representant del feixisme espanyol.

Per altra banda, el concepte de feixisme havia començat a popularitzar-se molt abans de la irrupció de la II República espanyola. No només perquè arribaven les notícies d'Europa, sinó perquè la realitat a casa nostra s'ajustava molt a les teoritzacions sobre el nou terror blanc que feien els grans intel·lectuals del moviment obrer. Així, Gramsci, fa exactament cent anys, ja considerava que l'Estat espanyol estava a l'avantguarda dels feixismes europeus, i equiparava el sometent als *fasci*.

Quan, de nou, el feixisme ha esdevingut objecte del debat polític, en aquest número de *Plecs* volem reflexionar sobre l'ascens del feixisme i l'antifeixisme als Països Catalans. Per començar, Marcel A. Farinelli ens aporta un balanç de l'anàlisi del feixisme a casa nostra que incorpora les experiències dels territoris més perifèrics. Des de l'estudi d'un fenomen compartit com aquest, ens proposa un mètode per poder integrar els diferents territoris en una visió conjunta.

En el seu article, Andreu Ginés repassa el sorgiment dels partits i organitzacions de la ciutat de València que, posteriorment, van donar lloc al partit únic franquista. A partir dels relats dels mateixos protagonistes i d'alguns informes interns, ens dibuixa un quadre de precarietat i rivalitat interna.

«València terra de llibertat»: acte de propaganda contra el feixisme, 15 de novembre de 1936.

En contraposició, Manel López analitza el moviment antifeixista al Principat, tot posant el focus en els anys 1933 i 1934. L'estudi dels casos locals ens permet comprovar com el terme *feixista* no estava restringit a unes determinades sigles, sinó que era aplicable a un ventall més ampli de la dreta reaccionària.

José Fernando Mota analitza el conjunt d'aquestes dretes a la ciutat de Barcelona entre 1931 i 1936. S'hi pot veure un espai fragmentat, precari, en constant camuflatge per contrarestar la marginalitat; però alhora amb importants contactes en l'alta societat, l'Església i l'exèrcit.

En la secció de patrimoni, Gonzalo Berger ens apropa als espais de la Batalla de Mallorca. Aquest fou el primer front bèl·lic entre l'antifeixisme i el feixisme als territoris de parla catalana i el seu estudi és de gran rellevància, no només per l'interès local sinó per la importància que tingué en el desenllaç final de la guerra.

Per últim, hem volgut completar aquest dossier amb una sèrie de ressenyes dedicades a l'estudi dels catalans i les catalanes als camps de concentració nazis. Aquest tema ha viscut una eclosió en l'àmbit local i comarcal i és una part fonamental de la particular relació dels Països Catalans amb el feixisme i l'antifeixisme. ■

temes-1)

MARCEL A. FARINELLI. Doctor en Història per la UPF, especialista en estudis insulars

BALANÇ I PERSPECTIVES DE L'ANÀLISI DEL FEIXISME ALS PAÏSOS CATALANS

Mapa etnogràfic del Touring Club Italiano (1927). Company i Mateo, 2014.

Analitzar un fenomen històric segons si ens trobem a Castelló o Maó no és la mateixa cosa que si ho fem des de València o Palma. És una qüestió de perspectiva i de dimensions i, com s'ha argumentat moltes vegades en parlar de la rellevància dels estudis locals, l'enfocament i la reduïda extensió territorial dels fenòmens observats són els punts forts d'una bona història local, els elements que permeten fer llum sobre aspectes que les anàlisis focalitzades en els centres econòmics, polítics i administratius ignoren o deixen de banda. En la tradició historiogràfica en llengua catalana no hi pot haver perspectiva més perifèrica –i local– que la de mirar els Països Catalans des de l'Alguer. La condició de semienclavament lingüístic en un territori insular en fa un

indret on, a escala reduïda, és possible observar uns fenòmens històrics presents a tota l'àrea catalanoparlant, com els efectes dels processos de construcció nacional. També és un lloc on la connexió o l'aïllament –categories que haurien de ser centrals quan parlem d'història local– són més evidents i adquireixen més rellevància. Els territoris insulars es poden convertir en llocs privilegiats des d'on observar fenòmens que, per les dimensions i l'existència de fronteres ben definides, són amplificats, i, sobretot, on les contradiccions destaquen. Així que en aquestes pàgines faré unes reflexions sobre l'anàlisi del feixisme al conjunt de les terres de parla catalana, i ho faré des de l'Alguer.

Feixisme, franquisme, Països Catalans

Abans de començar, cal fer dues puntualitzacions. Primer, aquest no pot ser un estat de la qüestió; per a aquest propòsit reenviem al volum coordinat per Arnabat, Jané i Santacana sobre la II República, instrument fonamental d'orientació bibliogràfica (2019). Aquestes són només unes reflexions en què es vol subratllar el potencial dels estudis locals, tot indicant les principals problemàtiques i unes possibles línies de recerca. En fer-ho, i en gran part gràcies al lloc des d'on mirem, donem per descomptat l'existència d'un marc definit per l'extensió de la llengua catalana, els Països Catalans, o per a qui prefereix una definició menys carregada de sentit polític, la catalanofonia. Segon, sense voler entrar en el dens debat sobre l'existència i consistència d'un feixisme més enllà del context estrictament italià, o de l'atracció de les dretes a l'Estat espanyol i a França pel feixisme mussolinià, aquí considerem que aquests moviments (feixistes, feixistitzants o expressions de les dretes antidemocràtiques) són el resultat d'uns processos semblants, si bé en contextos geogràficament i cronològicament diferents, i, sobretot, són comparables. Des de l'Alguer, no es pot fer d'altra manera una reflexió sobre l'anàlisi dels feixismes als Països Catalans. No podem resoldre aquí un debat tan complex, però si es vol fer una anàlisi històrica de les dretes durant el període d'entreguerres (i de qualsevol altre subjecte) als Països Catalans, cal superar els obstacles intel·lectuals, ideològics i metodològics que impedeixen la

visió de conjunt, descarregant de tensió política el nom de la cosa.

Resoldre aquest debat és un pas essencial per poder racionalitzar la producció local que s'ha fet durant les darreres dècades. I aquest sembla ser ara un repte fonamental, perquè l'anàlisi històrica d'un àmbit restringit ha estat un camp força recorregut a partir dels anys vuitanta, conseqüència també de la institució de les comunitats autònomes a Espanya i d'una tímida regionalització a França. Mentrestant, als erudits locals els van substituir els historiadors professionals, sempre més integrats en un sistema universitari en expansió. El resultat ha estat un augment quantitatiu i qualitatiu de la producció, i alhora la progressiva acceptació per part del món acadèmic de l'historiador local, no ja com un amateur que ho sap tot de la seva comarca, ciutat o poble —però sense formació ni mètode—, sinó com un respectable professional. A més, amb el canvi de mil·lenni hi ha hagut una inversió de tendència, com indicava Joan Maria Thomàs en fer un balanç dels estudis sobre la Falange, i avui es tendeix a l'estancament dels estudis d'àmbit estatal (2008).

SM 79 de la Regia Aeronautica Italiana volant sobre l'Alguer.
Col·lecció personal.

Thomàs es referia sobretot a les anàlisis de l'organització política del franquisme, però l'observació es pot estendre als estudis sobre altres aspectes. Més enllà de la Guerra Civil o la repressió, que han ocupat els investigadors sobretot durant les dècades de 1980 i 1990, la producció local ha avançat en altres temàtiques, com ara el funcionament del règim en l'àmbit local, l'impacte de les seves institucions en la vida quotidiana o la construcció del consens. Un altre cop, no podem fer un llistat dels treballs fets, només indicar algunes obres d'abast més ampli que recullen part de la producció local i que analitzen les organitzacions del règim (Jarne,

1991; Cañabate, 2004), l'ús fet de les tradicions populars i les festes locals (Hernández, 2002), o les actituds sociopolítiques de la població a un nivell local (Font Agulló 2001; Saz, Gomez Roda, 1999).

Perspectives i problemes

En l'anàlisi del període d'entreguerres, però, hi ha molt per fer. D'entrada perquè en l'àrea ibèrica s'ha treballat molt sobre les esquerres durant els anys de la República, la Guerra Civil o els primers anys del règim, i molt menys sobre les dretes. Com ha indicat Carles Santacana (2019), és una diferència que depèn tant de l'interès dels investigadors pels vençuts de la Guerra Civil com de la marginalitat de la dreta feixistitzant. Després, perquè hi ha disparitat entre els diversos territoris, amb una preponderància de Catalunya respecte a les Balears i València, alguna cosa sobre l'Alguer (Farinelli, 2010, 2013), i obres que indirectament ens parlen d'Andorra i Catalunya Nord (Badia, 2007; Berjoan, 2009). Més enllà de cobrir aquest buit, però, el que sembla útil és plantejar unes investigacions locals, estructurades entorn d'unes temàtiques transnacionals, que serveixin de base per a una comparació que consideri el conjunt de la catalanofonia. D'entrada, cal analitzar les actituds polítiques dels militants dels moviments feixistes, feixistitzants o d'extrema dreta, prenent com a model la biografia política elaborada per Thomàs (1997), i seguir l'evolució de les dretes antidemocràtiques, com han fet Joan Navais i Frederic Samarra per Reus (2003), amb un enfocament que amalgama carlisme, falangisme i dreta catòlica agrària i permet la comparació amb contextos fora de l'Estat espanyol. Al mateix temps hi ha qüestions poc explorades, com el vincle entre veterans de guerra i militància política o el fenomen del colonialisme intern, tan importants en la pràctica i retòrica del feixisme italià i del franquisme. Per últim, és cabdal explorar la interacció entre nacionalisme subestatal i dretes antidemocràtiques. Són temàtiques que aportarien elements per entendre similituds, diferències i contradiccions entre aquests territoris, i que poden arribar només amb una perspectiva local.

D'altra banda, romanen algunes qüestions de fons per resoldre. Com assenyalava Enric Ucelay da Cal, el perill és que l'historiador local, per molt que sigui professionalitzat, acabi limitant-se a acumular dades, sense una pregunta de fons o una anàlisi, i que així el treball acabi desvinculat de la investigació històrica a més alts nivells, i l'autor condemnat a quedar-se dins de l'àmbit restringit en què ha fet la seva recerca (Ucelay da Cal, 1985). Un risc que encara és ben present, també per un cert retard en l'adopció de praxis, com la suggerida per la microhistòria, en particular en el camp de la història contemporània, que precisament té el quid en la reduc-

1

2

6

10

14

18

20

22

24

temes-1)

ció del camp d'anàlisi i en l'establiment d'una estricta compenetració entre els nivells micro i macro de la narració històrica (Hernández Burgos, 2015). Es tracta d'un retard particularment evident en la producció en llengua catalana, on el pes de les consideracions de Josep Fontana, que la liquidava com a anecdòtica i força inconsistent, és encara rellevant (Fontana, 1992, p. 17-21). D'alguna manera, la producció local pot quedar desaproveitada, i no és només una qüestió de metodologia, ideologia o pràctiques acadèmiques, sinó també de quantitat i circulació. Si és veritat que l'historiador local ara és un professional, doctorat i amb publicacions acadèmiques, encara existeix una certa desconexió entre la historiografia *mainstream* i la producció d'àmbit reduït. Per una banda és qüestió d'actitud, però hi ha també una raó més estructural. En general, l'interès per un àmbit restringit és motiu per trobar-se a la cua en les avaluacions dels concursos estatals. Local, sovint, és sinònim de provincià, un fet que no ajuda la professionalització i fa de l'investigador local una figura encara més precària dins del gremi.

Trencar les fronteres

El risc més gran és que la recerca local quedi poc aprofitada. És menester fer un esforç de síntesi per recollir aquesta producció en volums que considerin una dimensió més extensa, com a pas intermedi cap a una narració de conjunt per la catalanofonia. Aquí, però, cal evitar que les síntesis segueixin construint-se al voltant d'un centre, que és Barcelona, València o Palma, com observen Arnabat, Jané i Santacana (2019, p. 9). A més, cal superar els obstacles representats per les fronteres nacionals i el marc estatal. Per molt local que sigui la investigació dels moviments de dreta durant els anys d'entreguerres al Berguedà, a Perpinyà o a l'Alguer, els investigadors tendeixen a fer referència a una dimensió que és l'espanyola, la francesa o la italiana, a un marc que és l'anàlisi del franquisme, del feixisme italià, i de l'extrema dreta francesa, i en uns ecosistemes acadèmics i institucionals que parlen castellà, italià o francès. D'aquesta manera, la investigació no encaixa amb les històries nacionals, queda relegada a un estudi menor, i en definitiva és oblidada. És un fet evident pel que fa als territoris fora de l'Estat espanyol, que en les obres que consideren els Països Catalans com a marc de referència de vegades són poc representats, i que difícilment encaixen en històries d'àmbit regional. Tenim avui unes síntesis òptimes editades per Publicacions de la Universitat de València, que tanmateix analitzen només el franquisme, i per tant no allarguen el camp de l'anàlisi al que significà el feixisme italià a l'Alguer o les dretes antirepublicanes a Catalunya Nord, o quin fou el context a Andorra (Font i Agulló, 2007; Pagès, 2004).

Es tracta dels punts a partir dels quals cal avançar, per arribar a integrar aquests territoris en una narració del que significaren els feixismes a les terres de parla catalana. No és una tasca fàcil, perquè existeix una gran diferència de producció entre els diversos territoris, i perquè són necessaris coneixements lingüístics, sobre el funcionament de les institucions o sobre l'organització dels arxius. Però, sobretot, és menester considerar fenòmens que no són idèntics com a expressions d'unes dinàmiques semblants, que afecten territoris amb un tret cultural en comú. Mirant-ho tot des de l'Alguer, això és possible si pensem en els Països Catalans com un arxipèlag, és a dir, com uns territoris que no tenen continuïtat geogràfica –i a vegades, tampoc institucional– entre ells, però que tenen algun tipus de relació i formen part d'un conjunt en què els fenòmens es repeteixen de forma variada, metamòrfica. En el camp dels estudis insulars, la perspectiva arxipelàgica ha significat un capgirament de conviccions ben radicates, com aquella de l'aïllament, subratllant les relacions i els contactes amb

Portada del llibret editat per FET i de les JONS el 1937.

altres territoris insulars que havien quedat amagades per les mateixes raons de perspectiva, metodologia o ideologia que han impedit una visió de conjunt dels Països Catalans (Farinelli, 2021). És una via per trencar aquella closca dins de la qual sovint tanquem l'objecte d'anàlisi, per evidenciar els punts en comú i les incongruències. Igual com les illes d'un arxipèlag no són idèntiques, així els fenòmens es repeteixen a cada una d'elles de forma metamòrfica, repetint pautes, però sense una reproducció exacta. Si el franquisme va cercar la uniformització lingüística de forma violenta, a l'Alguer els mitjans empleats foren més subtils. Pensar en clau d'arxipèlag els Països Catalans facilitaria una narració que considerés aquestes contradiccions, recolzada en les aportacions de la historiografia local de tots els territoris. Aquest crec que és el repte més important, i la via a través de la qual els estudis històrics d'àmbit local sobre els feixismes poden contribuir significativament a una història del conjunt de les terres de parla catalana. No es tracta de res impossible. ■

Bibliografia

- F. BADIA BATALLA, *El Copríncep mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. Barcelona: PAM, 2007.
- N. BERJOAN, «La Croix et le drapreau. Le catalanisme de Mons. de Carsalade du Pont, évêque de Perpignan (1900-1932)», *Annales du Midi* 121-267 (2009), p. 385-406.
- R. ARNABAT; O. JANÉ; C. SANTACANA (coords.), *La Segona República. Balanç historiogràfic des dels estudis locals*. Cataroja-Barcelona: Afers, 2019.
- R. COMPANYY i MATEO, *Cartografia, ideologia i poder. Els mapes entogràfics del Touring Club Italiano (1927-1952)*. València: PUV, 2014.
- M. A. FARINELLI, «The impeded archipelago of Corsica and Sardinia», *Island Studies Journal* (en curs de publicació, disponible en línia).
- *El feixisme a l'Alguer*. Barcelona: Angle 2010.
- «Città nuova, colonizzazione e impero. Il caso di Fertilia», *Passato&Presente*, 88 (2013), p. 57-82.
- J. FONT AGULLÓ, *¡Arriba el campo! Primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord-català*. Girona: Diputació de Girona, 2001.
- *Història i memòria. El franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. València: PUV, 2007.

Anunci en record dels militants de la vella guàrdia de València, 1939.

- J. FONTANA, *La història després de la fi de la història*. Vic: Eumo, 1992.
- C. HERNÁNDEZ BURGOS, «La dictadura en los rincones: la historiografía del franquismo y la perspectiva local», *Historia Actual Online* 36 (2015), p. 69-82.
- G. M. HERNÁNDEZ i MARTÍ, *La Festa reinventada*. València: PUV, 2002.
- J. NAVAIS; F. SAMARRA, *L'extrema dreta al Reus republicà (1931-1936)*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 2003.
- P. PAGÈS, *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*. València: PUV, 2004.
- I. SAZ; J. A. GÓMEZ RODA, *El Franquisme en Valencia. Formas de vida y actitudes sociales en la posguerra*. València: Ediciones Episteme, 1999.
- J. M. THOMÀS, *José M. Fontana Tarrats. Biografía política d'un franquista català*. Reus: Centre de Lectura, 1997.
- «Los estudios sobre las Falanges (FE de las JONS y FET y de las JONS): revisión historiográfica y perspectivas», *Ayer*, 71 (2008), p. 293-318.
- E. UCELAY DA CAL, «Història regional, història comarcal, història local», en J. FONTANA; E. UCELAY DA CAL; J. M. FRADERA, *Reflexions metodològiques sobre la història local*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1999, p. 443-70.

temes-2)

ANDREU GINÉS I SÀNCHEZ. Director tècnic de la Federació d'Instituts d'Estudis del PV

LA FALANGE DE VALÈNCIA ABANS DE LA GUERRA: QUATRE GATS I MAL AVINGUTS

Si entenem el feixisme com alguna cosa més que la imitació de les fórmules d'èxit —sobretot en les formes— d'Itàlia i d'Alemanya... no és difícil trobar a casa nostra actituds i organitzacions a qui podríem penjar l'etiqueta. De fet, la cultura de violència política i de negació dels drets estava ben assentada entre la dreta reaccionària autòctona quan, poc després de la proclamació de la República, aparegué en escena el conglomerat Falange Espanyola - Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista, el qual, genealògicament parlant, donà peu al feixisme franquista, el feixisme en majúscules a la nostra terra.

Als Països Catalans, els nuclis feixistes primigenis d'aquesta particular estirp eren residuals, com s'ha apuntat diverses vegades, tant si ens atenim a la militància com a l'activitat realitzada. Tanmateix, la possibilitat d'ascendir políticament i socialment gràcies a un determinat full de serveis va incentivar l'adulteració i perversió del passat un cop guanyada la guerra. I, al mateix temps, la necessitat de justificar l'actuació individual o col·lectiva quan se cercaven culpables del fracàs de l'alçament fou també una motivació per reescriure'n els orígens.

De fet, un cop acabada la guerra, els camises velles del País Valencià hagueren de fer valer totes les credencials per desbancar el sector carlista, que inicialment s'havia fet fort en les institucions i en el partit únic. I, posteriorment, hagueren de fer front a determinada elit burgesa, que no estava disposada a sotmetre's a un enquadrament, que, òbviament, sí que considerava apropiat per a la resta de la població. I, tot plegat, entre baralles internes al voltant dels dirigents, com en el cas de la polèmica figura d'Adolfo Rincón de Arellano, fundador de la Falange i, durant bona part del franquisme, referent del feixisme valencià.

[A dalt] Coberta del llibret publicat per la FET i de les JONS el 1939.

[A baix] Portada del mecanoscrit del camisa vella Manuel de Molina.

Així, no és d'estranyar que tot just acabada la guerra hi apareguera una publicació per reivindicar la memòria de les camises velles: *Falange en Valencia antes del alzamiento*.¹ I, quasi simultàniament, es reeditaven els *Tres números de Patria Sindicalista*, que era la publicació primigènia del nucli local de seguidors de Ramiro.² Suposem que ambdues publicacions, de la postguerra immediata, van comptar amb el vistiplau oficial. Hi havia encara més relats, com el mecanoscrit d'un altre camisa vella, Manuel de Molina, que no es publicà, potser, perquè a la dedicatòria personal de l'exemplar que he consultat assegurava que la seua era «la sucia verdat».³ Tant si traspuaven l'eufòria de la victòria com si deixaven entreveure la rancúnia per no haver obtingut les prebendes esperades, aquests textos no podien amagar la precària realitat del feixisme genealògic d'abans de la guerra. Una realitat que quedà recollida també en els informes compilats pels organismes oficials.

L'obertura del pròleg de la reedició de *Patria Sindicalista* ho deixava ben clar: «Nada era menos fácil que la obra misional Nacional-Sindicalista en Levante. Y de todo Levante, en Valencia y Castellón».

Remuntar-se als orígens

Si comencem pel principi, un estudiant de medicina alacantí, Lluís Batlle, podria ben bé ser el primer espècimen nostrat d'aquest feixisme, ja que, segons Juan Aparicio, fou «la primera adhesió directa» rebuda a *La Conquista del Estado*.⁴ No tornem a trobar referències d'aquest personatge, però sí que sabem que fou a partir d'adhesions com la seua que es crearen les primeres «cèl·lules» valencianes, i que aquestes, un temps després, es constituïren en nuclis de les JONS.

Bartomeu Beneyto reclamava que el 1932 hi havia a València ciutat un centenar d'adherits a les JONS, la majoria estudiants universitaris de dret i medicina. Un gruix d'aquests adherits s'integraren en la primera Falange de València la tardor de 1933 sota el lideratge d'Adolfo Rincón de Arellano. L'atracció del nou partit feixista es devia, en part, als incidents que en protagonitzaven els membres a Madrid, recollits sistemàticament per la premsa. Al País Valencià, però, ni uns ni altres tingueren activitat notòria: només es produí algun incident menor i la premsa recollia alguna acció propagandística o la detenció d'algun militant ja a principis del 1934.⁵

El març de 1934 quedaren unificades les dues organitzacions amb un triumvirat regional encapçalat per Adolfo Rincón de Arellano. Pocs dies després, els feixistes valencians patiren un mediàtic cop repressiu, quan vint-i-huit d'ells foren sorpresos i detinguts en una reunió clandestina en ple estat d'alarma. La premsa en donà compte per denunciar la impunitat de què gaudien: «los señoritos que delinquen deben ir a la cárcel», es llegia a l'editorial d'*El Pueblo* del dilluns 13 de març. Unes pàgines més avant, el periòdic publicava els noms dels vint-i-huit detinguts per deixar-ne en evidència la pertinença social.

El mateix periòdic recollia un incident el maig d'aquell any a la localitat de Nàquera amb motiu del Primer de Maig, protagonitzat per uns «sujetos que ponen su mano al pecho, ejecutan movimientos rítmicos y alardean de su amor al felón don Alfonso». Mentre que la provocació fou resposta amb violència pels republicans locals, l'article es queixava, de nou, de la impunitat de què gaudien els feixistes (*El Pueblo*, 3 de maig de 1934).

En aquesta primera etapa, la Universitat de València també fou escenari predilecte de les accions feixistes, cosa comprensible perquè n'era el planter. Però, a més, en clau autòctona destacaren els discursos i accions contra el «pan catalanisme», mentre personatges com el *charlista* Frederic Garcia Sanchiz recorrien terres valencianes glossant la figura de Mussolini, qui també tenia un fidel adepte en un altre il·lustre feixista valencià: José Maria Albiñana Sanz. Així, el discurs d'odi d'aquest particular feixisme semblava que s'obria camí.

Presentació en societat

El diumenge 28 de maig se celebrà a Borriana el primer acte important de FE i de les JONS amb l'assistència de Ramiro Ledesma, José Antonio i Julio Ruiz de Alda. Segons la crònica de *Las Provincias* (30 de maig de 1934), degué comptar amb el beneplàcit de les forces vives i de les autoritats locals, ja que acabà amb un *lunch* al Cercle Fruiter. Per descomptat, l'acte havia estat autoritzat pel Govern Civil.

Crida l'atenció que l'acte es fera a Borriana, i no a cap de les tres ciutats capitals. Potser no confiaven en la capacitat de garantir-hi la seguretat dels assistents; o potser no havien rebut el permís per fer-lo; o senzillament es devia al patrocini d'algun prohom borrianenc que facilitava les coses a la vila tarongera. Fora com fora, no semblava l'escenari més imponent si es volia fer una demostració de força.

Edifici al carrer Avellanes on hi hagué la primera seu de Patria Sindicalista.

De fet, al cap de poc temps, amb motiu de la renovació dels càrrecs, es palesà la precarietat de l'estructura regional: Rincón de Arellano marxà per qüestions d'estudis i el seu lloc l'ocupà un advocat de nom Rafael Palmi, que no havia tingut cap protagonisme previ. I tampoc en tingué gaire després: per motius «professionals» i de «salut», Rafael Palmi presentà la dimissió

temes

al cap de poc temps, tot coincidint amb la dissolució de l'estructura regional (que no es tornaria a recuperar fins a l'esclat de la guerra). Així, el gener de 1935, al capdavant de la Falange del País Valencià quedaren Xavier del Castillo, com a cap provincial de València, Salvador Blasco i Vichares, de Castelló de la Plana i Josep Maria Macià, d'Alacant.⁶ A València, el mandat de Xavier del Castillo fou també breu, ja que el març o abril d'aquell mateix any fou substituït per Enric Esteve, que estava al límit d'edat que els estatuts de la Falange fixaven per a l'afiliació. Si bé el relat oficial destacava la «buena voluntad y no menos entusiasmo, [que] compensaba su edad madura»,⁷ altres militants, com el camisa vella Josep Abad, el consideraven poc apte, covard i massa vell per a les funcions del càrrec.⁸ Per contra, Manuel de Molina, qui arribà a València l'agost de 1935 avalat per José Antonio, considerava que «se reunían en él todas las buenas cualidades que para tal cargo había de tenerse en aquellos tiempos y bastantes para lo sucesivo. ¡Era un caballero!». És evident, doncs, que el nomenament del nou cap, tot i ser decisió del mateix José Antonio, no era del gust de tothom.

El problema, però, no era només de lideratge: Manuel de Molina explicava que «cuatro o cinco veces más visitamos el local de la Falange Valenciana y otras tantas salimos decepcionados, no por otra cosa que por la falta de concurrencia al mismo de la mayor parte de los afiliados».

El desgovern de l'any 1936 i l'assalt a Unió Ràdio

Quan arribà l'any 1936, «la organización local de Valencia, dependiente [sic] del Jefe Provincial, se encontraba en un plan bastante deficiente», segons explicava Josep Abad.⁹ Així, a les eleccions, ateses les magres perspectives, no hi hagué cap candidatura de la Falange al País Valencià i, per tant, els militants es dedicaren a fer xicotetes accions propagandístiques i, el dia del sufragi, a protegir centres religiosos en ciutats com València, on es temia la victòria del Front Popular.

«Los días que siguieron al 16, fueron de verdadera avalancha de nuevos afiliados a la Organización», proclamava Bartomeu,

perquè «muchos fueron los que se dieron cuenta de que España se había perdido por el camino de la legalidad y el pasteleo».¹⁰ «La juventud disidente de los partidos de Derecha se volcaba a nuestra organización»,¹¹ deia Josep Abad. Però les afirmacions no eren gaire exactes, perquè malgrat un cert creixement, la implantació encara estava molt lluny de la dels principals partits de dretes.

De fet, el partit no alçava el vol. Bona mostra n'era la creació a València d'una nova Junta Provisional després de la visita d'un cap nacional, per combatre «el estado de indisciplina y desorganización».¹² Al cap de pocs dies, però, José Antonio, des de la presó d'Alacant, manifestava el malestar per la situació:

«Para zanjar un pleito entre los directivos de Falange de Valencia, se trasladaron estos a Alicante para entrevistarse con José Antonio.

»En la entrevista, les preguntó José Antonio cuántos afiliados existían en la provincia, y al contestarle un número que juzgó excesivo, dijo: ¿Y con tantos afiliados tan próximos estoy yo en la cárcel?»

Encara més: José Antonio els acusà de covards i arribà a destituir la nova Junta, «diciendo que no hacía efectiva de momento la destitución por las circunstancias de estar inminente el Movimiento».¹³ El caos devia ser majoritari en una organització on els membres es desplaçaven pel seu compte a Madrid o a visitar el cap nacional engarjolat per obtenir ordres de primera mà i assegurar així la seua posició personal a València.

Enmig d'aquest desgavell, per recuperar el prestigi intern de la Falange valenciana i alhora contrarestar les crítiques de passivitat, sorgí la idea d'assaltar un ràdio local i forçar l'emissió d'un comunicat. Segons Manuel de Molina fou cosa de la «vieja guardia de nuestra Falange, cuya iniciativa no correspondió a una realidad lógica».

El cas és que el «dia de la ràdio», un grup de falangistes assaltaren Unió Ràdio amb pistoles de fusta, i, cap a les nou de la nit, radiaren un missatge on anunciaven l'imminent cop d'estat. L'episodi, mitificat a posteriori com a fita de la Falange valenciana, fou liderat per falangistes de fora de la província. A més, Manuel de Molina

Editorial d'El Pueblo sobre la detenció d'un grup de feixistes en una reunió clandestina.

JUSTICIA PARA TODOS Los señoritos que delinquen deben ir a la cárcel

No son de mejor condición que los obreros, sino por el contrario, el señorito bien, que por sus posibilidades económicas visitó colegios y universidades, cuando él mismo debe visitar la cárcel, con mayor motivo porque conoce mejor las leyes y sabe perfectamente cómo delinque y por qué.

No se puede emplear una justicia para los obreros, justicia recta, ligeros y fuerte y otra para los señoritos, complaciente y excusadora.

El domingo dimos cuenta todos os periódicos de que en el piso tercero de la casa número 8 de la calle del Mar, fue descubierta una reunión de 20 individuos, todos chicos jóvenes, de buena casa.

Los reunidos escuchaban con interés la conferencia que el señor don José Campos Arnan, juez municipal.

Este señor, que actúa en funciones de juez de instrucción, puso a los detenidos en libertad. Los reunidos pertenecen a la J. O. N. S. y a pesar de encontrarnos sometidos al estado de alarma que obliga terminantemente a la autoridad judicial a ordenar su ingreso en la cárcel o declarar de nuevo en poder del Gobernador, no sólo los liberó, sino que ni siquiera pide a la policía que había practicado las detenciones ninguna clase de antecedentes, y le ha a comunicar al señor Gobernador el hecho en esta o parecida forma.

«En la madrugada de hoy han sido puestos a mi disposición 10 señoritos, Menzano y Perdomo, etc. Los cuales hablan de un "separatismo" en BUNION CLANDESTINA (el mismo lo decían) en la calle del Mar, número 8, según atestado de la policía, y termina la comunicación con el oportuno atestado, y he acordado, en MÉRITO A LAS AC-

TUACIONES PRACTICADAS en dicho sumario, decretar la libertad provisional. POR AHORA, y sin perjuicio de acordar lo procedente según las sucesivas diligencias.

Viva V. E. muchos años.—José Campos Arnan»

El juez sabe y dice que la reunión se celebraba en la Sociedad J. O. N. S.

Hay que fijarse bien en la comunicación judicial: habla de actuaciones practicadas y hasta las días de la noche de ayer dicho juez no había practicado ninguna actuación ni se ha tomado la molestia de pedir a la jefatura de policía ni un solo detalle, a pesar de haber sido ésta la que realizó las detenciones y la que entregó al juzgado, por reunión clandestina, a los 20 detenidos.

El juez señor Campos los pone en libertad. POR AHORA, y ni antes ni ahora, ni nunca, en estado de alarma, puede ponerse en libertad, ni provisional ni definitiva.

¿Por qué no los puso tampoco a disposición del Gobernador? La reunión era clandestina, en ella se tenían indicios de que se conspiraba contra la República; ¿por qué tratándose de la seguridad del Estado, que vive en situación de alarma, no entró a los detenidos en la cárcel y les sujetó al debido proceso y les entregó después a los Tribunales de Urgencia?

Por una simple tenencia de armas, incluso a un cobrador de una entidad bancaria, se le encarcela, no se le pone en libertad y se le somete y condena por el Tribunal de Urgencia, y en cambio a los 20 señoritos que se encontraban reunidos clandestinamente, se los pone en libertad.

FALANGE SER QUE AL PRESIDENTE DE LA AUDIENCIA LE AFUNTA EL PLUMERO.

«Aunque, y el señor don Luis Alonso Suárez de Fraga lo conoce muy bien, se debía ayer de la actitud del juez don José Campos, que había olvidado los preceptos legales y con verdadero asombro recibió de quien tiene la alta misión de velar por la recta aplicación de las leyes, que aprobaba la conducta de dicho juez y con especialidad de carácter económico, con bastante ligeros admitía el señor Suárez de Fraga que la reunión de referencia era legal porque se había practicado el debido proceso de celebración y que se celebraba en una sociedad constituida.

En efecto, no hay tal. Ni existe el permiso ni en el registro de sociedades del Gobierno civil existe dicha entidad J. O. N. S. de la calle del Mar, número 8, y claro es que tampoco se encontrará solicitud alguna formulando la petición de su creación.

Ni aun existiendo la sociedad, que no existe, existiendo la petición, que no se ha formulado, la reunión sería clandestina porque no hay Gobernador que se atreva, en las actuales circunstancias, en estado de alarma, a autorizar dichas reuniones.

No autoriza a los obreros para que se reúnan, porque no puede autorizarlos, y autorizaría a 20 señoritos para que conspirasen contra la República?

«El horas antes había sido denegado el permiso para que un ex ministro de la República diera una conferencia de carácter económico, ¿cómo autorizar a los 20 señoritos para que conspirasen?»

El presidente de la Audiencia debió tener en conocimiento de su superior el ministro de Justicia lo ocurrido y él no puede en manera alguna hacer tales afirmaciones ni permanecer cruzado de brazos cuando un juez, aunque sea su pupilo y una excepción, porque definitivamente se encontrará otro juez capaz de tal proceder.

En estado de alarma, los 20 detenidos debían estar en la cárcel, sujetos a procedimiento y entregados al Tribunal de Urgencia.

Para ser que los plumeros apunten.

assegurava que l'acció deixà en evidència que els afiliats amb «deseo de lucha y el espíritu falangista [...] se podrían contar con los dedos de la mano y para ciertas cosas acaso sobrasen».

I, com era d'esperar, l'acció només serví per posar a l'aguait les autoritats republicanes i augmentar la persecució policial, a més de remoure els ànims del moviment obrer que, en resposta, assaltà, l'endemà, els locals de la DRV i de la Federació Industrial i Mercantil, popularment coneguda com la Patronal. Fins i tot els militars que estaven organitzant l'alçament es mostraren molestos, i exclameren: «han estado a punto de estropearlo».¹⁴ El mateix Enric Esteve reconegué, amb relació a la resposta del moviment obrer, que «estos canallas han tomado un golpe de audacia nuestro como base para cometer incendios y saqueos». El balanç: «asaltos, incendios, asesinatos [...] y fueron cientos las personas de derechas que aquella noche [l'endemà de l'assalt] mandaron a llenar las cárceles».¹⁵ Per tot açò, Josep Abad assegurava: «En este cúmulo de circunstancias nada favorables para cohesión necesaria de los militantes de nuestra Organización, con discrepancias en algunos sectores y abandono por otros, sobrevino el Movimiento Glorioso Nacional».¹⁶ El mateix Rincón de Arellano reconeixia que, de l'octubre de 1933 al juliol de 1936, no hi hagué temps suficient per crear una organització important i uns quadres de comandament.¹⁷ Açò es pot comprovar en el fet que el 17 de juliol, interpel·lats pels militars colpistes per saber els efec-

tius de què disposaven, els feixistes oferiren tres-cents afiliats, dels quals «60 eran de acción», mentre que, en termes semblants, els tradicionalistes n'oferien cinc mil (i dos-cents d'acció), i la DRV cinquanta mil (i mil dos-cents cinquanta d'acció).¹⁸

Caldria preguntar-se, doncs, si només fou una qüestió de temps, com deia Rincón de Arellano. Ens consta, d'altra banda, que la repressió no fou excessiva, almenys fins a l'any 1936. Potser hauríem de cercar les claus del fracàs en el rebuig de les classes populars, que mai picaren l'ham feixista, malgrat la insistent retòrica interclassista; i, alhora, en el desinterès de la *gent d'ordre* del País Valencià, que no consideraren aquest particular feixisme una alternativa útil –ni necessària– a les organitzacions pròpies. Per descomptat que els vasos comunicants existiren, tot sovint en forma de lligams familiars (per exemple, entre pares membres de la dreta autòctona i fills afiliats a la Falange), però, potser, la tradició anticentralista de què parlava Joan Fuster dificultà la penetració del nou feixisme: la dreta valenciana era espanyolista i provinciana, però, a jutjar pels resultats, sembla que reberen aquest feixisme genealògic com una intromissió il·legítima. ■

Notes

1. Bartolomé BENEYTO PÉREZ, José M. HERRERO HIGÓN, *Falange en Valencia antes del alzamiento*. València: Impremta F. Domènech, 1939.
2. *Patria Sindicalista* era l'òrgan de les JONS de València, que començà a publicar-se el 1933 i va arribar a treure sis números. (sense data). *Tres números de Patria Sindicalista*. València: Impremta Domènech y Laguarda.
3. Manuel de MOLINA, *Levadura de la Falange. Lo que ocurrió en Valencia. 1908-1939*. València: 1943 [?].
4. Juan APARICIO, *La Conquista del Estado. Antología. N.º 1*. Barcelona: Ediciones FE, 1939, p. XIII.
5. «El presidente de “Falange Española” de Elche ha sido detenido», *El Luchador*, 8 de març de 1934. «Las fiestas de Alcoy. La “Falange Española” aprovecha la animación para repartir unas hojas», *El Luchador*, 23 d'abril de 1934.
6. Arxiu General de l'Administració, Presidència, caixa 20.605, *Informe de Rafael Palmi Sancho*, desembre de 1942.
7. BENEYTO i HERRERO, *Falange en Valencia*, p. 31.
8. Arxiu de la Fundació Vicent Cañada Blanch (AFVCB), Fons Adolfo Rincón de Arellano, caixa 1, *Informe que bajo la promesa*

de decir toda la verdad eleva el camarada José Abad i Abad, sobre el desarrollo y cauces seguidos por la organización local y provincial de Falange Española des de los comienzos del año 1936 hasta el 18 de julio fecha del memorable y glorioso Movimiento Nacional, 8 de febrer de 1939.

9. AFVCB, *Informe que bajo la promesa*.
10. BENEYTO i HERRERO, *Falange en Valencia*, p. 37.
11. AFVCB, *Informe que bajo la promesa*.
12. AFVCB, *Informe que bajo la promesa*.
13. Arxiu General Militar d'Àvila (AGMA), caixa 2479, carpeta 18, *Informe provisional del Movimiento Nacional en Valencia*, [juny de 1938?].
14. La frase és atribuïda al capità Pascual Latorre, membre de la Junta Militar de València que preparava el cop d'estat. AGMA, *Informe provisional*.
15. BENEYTO i HERRERO, *Falange en Valencia*, p. 54.
16. AFVCB, *Informe que bajo la promesa*.
17. Adolfo RINCÓN DE ARELLANO, «La Falange valenciana», *Enciclopedia Regional de Valencia*, València, p. 198.
18. AGMA, *Informe provisional*.

temes-3)

MANEL LÓPEZ I ESTEVE. Universitat de Lleida

LA FORMACIÓ DE L'ANTIFEIXISME A LA CATALUNYA REPUBLICANA (1933-1934)

L'arribada dels nazis al poder a Alemanya el 1933 va donar al feixisme el certificat d'amenaça internacional que, fins aquell moment, no s'havia atribuït de manera tan clara al feixisme italià. L'impacte i la recepció de l'ascens del nazisme fou immediat en la realitat social i política catalana. El diari de l'Esquerra Republicana a Terrassa, *L'Acció*, qualificà el mateix febrer de 1933 «la elecció de Hitler per a la cancelleria del Reich» com «una gran amenaça per a la pau mundial».¹

L'impacte de la novetat d'allò que significava el feixisme passà a partir d'aquell moment els cercles estrictes de la militància política i sindical per inserir-se en la confrontació política quotidiana. És a dir, l'esquema feixisme/antifeixisme anà adquirint centralitat en la vida política catalana al llarg de 1934. La dinàmica europea, en certa manera, servia per donar un nou significat a la confrontació política local.

Al llarg de l'hivern del 1933-1934 «la paraula feixisme», com deia un periòdic esquerrà, va començar a aparèixer a «les converses de penyes i de les tertúlies i a les pàgines dels diaris», perquè s'havia anat introduint un cert neguit popular per «l'onada negra que s'extén per tot el món», i alhora una clara i confusa consciència d'oposició, una mena d'antifeixisme popular confrontat al «feixisme casolà».²

Rabassaires de Llinars del Vallès a la manifestació antifeixista de l'abril de 1934 a Barcelona.

Un dels elements constitutius de l'antifeixisme europeu d'entreguerres va ser el seu caràcter plural, tant en la pràctica política com en l'aspecte discursiu.³ Les varietats de l'antifeixisme suposaven no només preses de posició diverses davant l'ascens dels feixismes sinó també caracteritzacions que podien resultar absolutament contraposades. Sobre la base d'una clara imbricació entre democràcia i transformació social, amb totes les accepcions possibles de les dues, l'antifeixisme a Catalunya d'ençà de la primera meitat de 1933 va bastir respostes diverses al que representava el feixisme.

Així, l'amenaça del feixisme fou percebuda com a tal no només entre els principals dirigents de les organitzacions, sinó que es va estendre pels capil·lars de les bases obreristes. La cèl·lula local del BOC a Granollers va fer una crida als treballadors davant l'avenç del feixisme el març de 1934. A Granollers s'organitzava el feixisme: «tenen llistes de militants obrers que han d'esser assassinats». Els feixistes eren «un grup de brètols, catòlics que segueixen les orientacions de Dollfuss, d'Hitler, de Mussolini i Gil Robles, acaten les ordres de Pius XI que encara li regalimen els caixals de la sang de les dones i les criatures austríaques».⁴ La Federació Local de Sindicats de Sabadell, a través del seu portaveu *Vertical*, exposava, tot just format el govern de Hitler a Alemanya, el que suposaria aquest fet: «la repressió més brutal caurà sobre les espatlles dels que es neguin a adorar el monstre tricèfal: Déu, Estat i Capital».⁵

Als republicans catalanistes, Hitler els preocupava pel que significava d'atac frontal a les institucions democràtiques. L'astorament dels republicans catalanistes davant l'ascens del nazisme, o d'altres feixismes, venia pel que aquest tenia de «doctrina antidemocràtica i antiparlamentària», de dictadura que no representava el poble i, en conseqüència, tampoc representava la llibertat.

Inicialment, l'acció política antifeixista fou impulsada per les organitzacions obreristes. Des de l'hivern de 1933 i al llarg del 1934 podem resseguir la intensa activitat d'actes d'afirmació antifeixista arreu de Catalunya: un gran míting antifeixista a Igualada el setembre de 1933, un altre míting antifeixista al teatre Bosque de Mataró amb Joan Peiró, el mestre anarquista Josep Xena parlant sobre el feixisme i la guerra a l'Ateneu Obrer Cultural de Granollers, ja entrat el 1934, o l'acte polític de presentació de l'Aliança Obrera contra el feixisme a La Bohèmia de Barcelona, amb més de 8.000 assistents.⁶

Les vagues generals antifeixistes i l'assassinat de Balaguer el 1933

El 10 de setembre de 1933 un jove militant del BOC de Balaguer fou assassinat d'una punyalada per membres del requetè. Uns 200 carlins havien celebrat un aplec al poble veí de Camarasa i un cop finalitzat s'aturaren al centre de Balaguer. Per «impedir les provocacions feixistes», els comunistes i joves esquerrans de la capital de la Noguera van enfrontar-se amb els tradicionalistes. No era la primera acció directa contra les activitats considerades com a feixistes ni tampoc seria l'última. L'Aliança Obrera contra el feixisme considerà el crim comès a Balaguer com «el primer símptoma alarmant dels atacs que preparen les colles de la reacció contra la classe obrera». Pel Comitè de l'Aliança, «la mort del company Marian Pujol pel requetès» era «obertament un acte feixista».⁷

La resposta, en clau antifeixista, per la mort del militant bloquista fou la convocatòria d'una vaga general l'11 de setembre que va tenir un ampli seguiment a Lleida i Balaguer. Comunistes i socialistes, del BOC, del PCC, ugetistes i socialistes van respondre conjuntament. A Balaguer els comunistes van muntar punts de control pels carrers i van escorcollar alguns dels domicilis dels monàrquics més significats. Sembla que també van ser ells els que van detenir un bon nombre de carlins que després serien lliurats a la Guàrdia Civil. La vaga a la capital de la Noguera fou seguida àmpliament, amb forta tensió en l'enterrament civil del militant bloquista. A Lleida la convocatòria de vaga adquirí força més duresa.⁸ Els telegrams del governador

civil de Lleida al seu homònim de Barcelona permeten observar la confrontació que caracteritzà la jornada antifeixista.

Segons el governador, l'11 de setembre «los comunistas esta capital formando grupos de quinze o veinte individuos han intentado paralizar la vida comercial de la Ciudad suspender mercados y cerrar establecimientos habiendo tambien pretendido quemar iglesia San Pedro sin lograrlo». A la tarda «pretendieron elementos comunistas celebrar una manifestación que no havia sido autorizada para protestar de la muerte de un correligionario en Balaguer [...] habiendo tenido que actuar fuerza pública que disolvió dicha manifestación en el momento que un orador dirigia la palabra des de un balcón del local de los Sindicatos». Pocs dies després el mateix governador informava que per la «autoridad judicial han sido puestos en libertad todos los detenidos con motivo sucesos desarrollados en Balaguer [...] excepto tres» i demanava que «me indique criterio a seguir en lo concerniente a propaganda fascista y si debe autorizarse la constitución de entidades de dicho caracter declarado o encubierto».⁹ La vaga general de resposta als fets de Balaguer mostrava la potencialitat de l'instrumental antifeixista per vehicular mobilitzacions polítiques generals. Entre els cercles obreristes no hi havia cap mena de dubte que l'assassinat de Balaguer havia estat una clara envestida feixista. Així ho expressava la protesta dirigida al governador civil de Barcelona per un grup d'obers de Ribes de Freser, que el «vil asesinato obrero Pujol de Balaguer» es devia a la permissivitat de les autoritats davant «las manifestaciones fascistas».

Dones de la secció femenina de les JEREC a la manifestació antifeixista de l'abril de 1934 a Barcelona.

temes-3

El potencial de l'antifeixisme aniria guanyant terreny arreu entre el final de 1933 i el 1934. Tenint present aquest potencial, l'Aliança Obrera va fer la seua primera acció important arreu del Principat convocant una «huelga general de 24 horas contra el fascismo» en solidaritat amb els obrers vaguistes de Madrid. D'aquesta manera, el Comitè de l'Aliança Obrera convocà el 13 de març de 1934 una vaga general de 24 hores.¹⁰

La vaga general de 24 hores fracassà a la ciutat de Barcelona però tingué un ampli seguiment en una quarantena de municipis, entre els quals hi havia bona part dels principals centres industrials del Principat, com Manresa, Sabadell, Mataró o Reus. La valoració de la vaga per part del Comitè de l'Aliança fou d'un optimisme moderat, tot i els atacs que el mateix Comitè va rebre de diverses de les forces que integraven l'Aliança i de l'Esquerra i el mateix govern català.

Les mobilitzacions antifeixistes del republicanisme catalanista

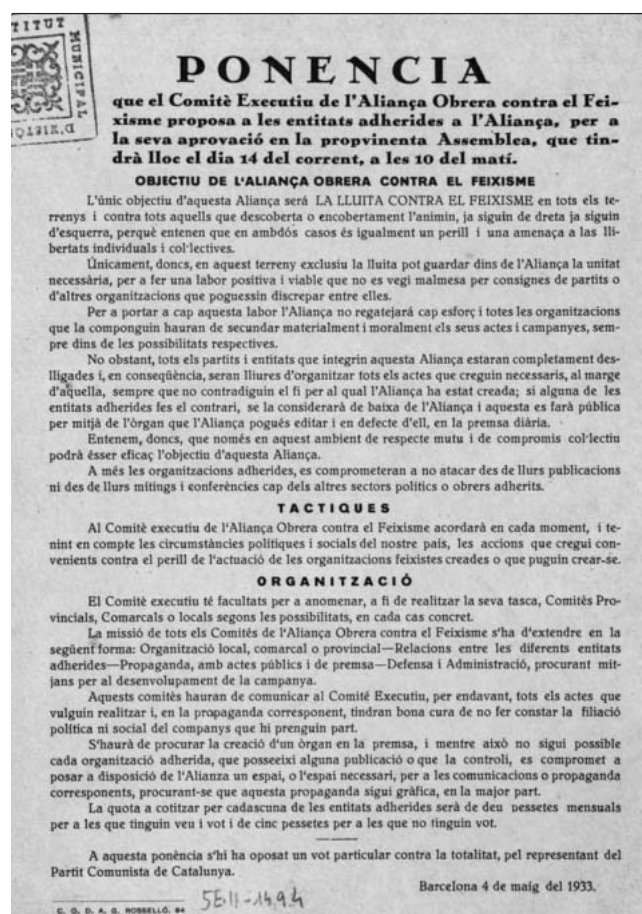
La preocupació per l'amenaça feixista era igualment important entre el republicanisme catalanista i es reflectí també en la seva activitat política. El 29 d'abril de 1934 l'Esquerra Republicana va organitzar una gran mobilització antifeixista a Barcelona com a protesta a «les boires de l'Escorial». Era una manifestació de rebuig a l'acte d'adhesió a la figura de Gil Robles que la CEDA havia organitzat el 22 d'abril a l'Escorial i que havia generat una forta inquietud en recordar a les *adunate* prèvies a la marxa sobre Roma.

L'Esquerra engegà una autèntica mobilització de les seues bases per a la jornada antifeixista. El reclam de l'antifeixisme, contraposat al feixisme «dels gil-robles, els albinanes i els primorriveristes», resultava útil per engegar una mobilització massiva. D'aquesta manera, el conjunt de les comarcals d'Esquerra van activar els seus afiliats per fer front als «feixistes espanyols» en la «seua primera demostració a El Escorial». El 20 d'abril el president de la Federació Comarcal d'ERC de Montblanc, Enric Pujadas, es dirigí a tot el seguit de centres locals i els demanà la participació: «es precis que a la manifestació del diumenge, dia 29, hi figurin tots els bons republicans, tots els aimants de Catalunya, tots els amics de la llibertat. No ha de mancar-hi ni un centre, ni un ciutadà». Contra «la llopada feixística de terres espanyoles» es van fer actes i crides per fer acudir els afiliats i simpatitzants d'Esquerra a la jornada antifeixista del dia 29.

A Granollers, Reus, Osona, el Bages, l'Anoia, Badalona, el Penedès o el Vallès, entre altres, s'aconseguí mobilitzar àmpliament les bases esquerranes. Entre les accions prèvies a la mobilització, hi hagué una encesa de fogueres «contra el feixisme» en diversos cims d'arreu del Principat, organitzada per les JEREC: al turó de la Tossa de Montbui, al turó de

l'Home, a la muntanya de Puigterrà, en diversos punts del Baix Camp i a la Mola de Sant Llorenç, entre molts altres. La manifestació antifeixista resultà tot un èxit. Milers i milers de persones es manifestaren amb el lema «Present! Al crit d'alerta contra el feixisme».¹¹

Ponència de l'Aliança Obrera contra el feixisme.

A partir del maig de 1934, amb l'inici de la crisi constitucional entre el govern català d'esquerreres i el govern de la República de centre-dreta, el rebuig a allò que s'entenia com a feixisme anà adquirint cada cop més centralitat en un context de confrontació política creixent. Els propietaris de l'IACSI es convertiren en Isidrofeixistes, als mitjans i actes apareixia recurrentment la determinació de combatre la «fúria feixística i monarquitzant» i els actes massius de caràcter antifeixista organitzats pels esquerrans s'anirien repetint. Només a Falset, la concentració antifeixista organitzada per les comarcals de l'Esquerra del Priorat l'1 de maig reuní, segons *El Pueblo*, més de 15.000 esquerrans. La concentració de Falset estava plena d'«afirmacions republicanes catalanistes i especialment

anti feixistes». «Volem l'aplicació de la Llei del camp», «Abaix el feixisme», «Abans que el feixisme la revolució» o «Visca la República Catalana» és el que es podia llegir a les pancartes.¹²

Les diverses cares de l'amenaça feixista

Si bé la percepció que l'amenaça feixista podia caure en qualsevol moment sobre la democràcia republicana, els guanys i expectatives de reforma social, l'autonomia i el moviment obrer era àmpliament compartida entre republicans catalanistes i obreristes, no resulta tan clar que entre ells existís una concepció similar d'allò que s'anomenava feixisme. Per tant, des del rebuig a l'amenaça entesa com a feixista podia posar-se l'accent en un o altre dels seus elements constitutius a l'hora de caracteritzar-la.

En la caracterització obrerista apareixien, sobretot, els «Isidros», banquers i industrials, l'Església, el requetè, Gil Robles al capdavant i gairebé totes les forces de la dreta unides per mantenir intactes els interessos de les classes dominants i anorrear el moviment obrer. Així, quan les diverses organitzacions obreres de Tarragona, el setembre de 1934, protestaven enèrgicament «dels acorts de les assemblees del Institut de Sant Isidre fascista en Madrid i dels fascistes reunits a Covadonga» i demanaven la clausura del mateix Institut, «organització de fascistes i anti-catalans, amb la confiscació de llurs bens socials en indemnissació als rabassaires», assenyalaven un dels pilars socials, el dels propietaris agraris, que a parer seu constituïa el «feixisme casolà».¹³ Al marge de les teoritzacions dels dirigents obreristes sobre el feixisme, molt probablement el que més pesava en la caracterització d'aquest

entre els militants obrers era la seua capacitat, d'una agressivitat desconeguda pel que se sabia d'arreu, per esbudellar el moviment obrer i eliminar les seues conquestes. D'aquesta manera, com assenyalava l'òrgan de la Unió Local de Sindicats de Lleida *Lucha Social*, la millor caracterització del feixisme a Espanya es trobava en els punts programàtics que el congrés de la CEDA aprovaria l'abril de 1934: «Derogación de la legislación sectaria, socializante y antiespañola», «Reconstrucción de España. Guerra a la lucha de clases», «Ante todo España y sobre España Dios», «Antiparlamentarismo. Antidictadura. El pueblo se incorporará al Gobierno de un modo orgánico y jerárquico, no por la democracia degenerada» i «Disciplina. Los jefes no se equivocan».¹⁴

Als republicans catalanistes el feixisme els preocupava pel que tenia d'atac a les institucions de la democràcia republicana i l'autonomia. El «feixisme pur», com s'expressaria des de *La Humanitat*, era sinònim d'«Antidemocràcia. Fanatisme, reacció de sang, unitarisme», identificat amb Gil Robles i la CEDA. El que havia estat conseller d'Economia i Agricultura i cap de l'Esquerra a Vilanova i la Geltrú, Ventosa i Roig, havia assenyalat que el feixisme atacava de ple les institucions democràtiques i que en fer-ho justificava «per endavant, totes les violències que contra ell puguin emprar-se». Pels republicans catalanistes la democràcia republicana, les institucions democràtiques, representaven el poble i en aquest marc «els partits d'esquerra [...] en forma evolutiva» podien dur a terme el seu programa de reforma social. El feixisme era l'expressió més clara d'odi a la democràcia i al parlamentarisme i, per tant, l'amenaça més frontal a la Catalunya autònoma, al baluard del republicanisme autèntic en paraules dels mateixos esquerrans. ■

Notes

1. *L'Acció. Diari d'Esquerra Republicana*, 1 de febrer de 1933, p. 1; 30 de març de 1933, p. 1; 1 d'abril de 1933, p. 1.
2. *El Dia*, 17 de juliol de 1934, p. 1; *L'Acció. Diari d'Esquerra Republicana*, 30 de març de 1933, p. 1; 6 d'abril de 1933, p. 1.
3. S. PREZIOSO, «Antifascism and Anti-totalitarianism: The Italian Debate», *Journal of Contemporary History*, vol. 43 (4), 2008, p. 555-572.
4. Arxivi Històric Comarcal del Vallès Oriental (AHCVO). Fons de l'Ajuntament de Granollers. Correspondència octubre 1934.
5. J. ABAD, «La Federació Local de Sindicats de Sabadell. La posició de la FLS davant l'ascensió del feixisme a Europa i davant el catalanisme», *Arraona*, 21, tardor 1997, p. 54.
6. ADGGEC. Fons antics. Gobierno Civil. Caixa 280; Archivo Histórico del Partido Comunista de España (AHPCE). Documentos PCE. Rollo

VIII. Partit Comunista de Catalunya. Comitè Central. Barcelona. Setembre 1934.

7. *Justícia Social*, 23 de setembre de 1933, p. 4.

8. J. BARRULL, *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, Barcelona: L'Avenç, 1986, p. 349-350.

9. ADGGEC. Fons antics. Gobierno Civil. Caixa 280.

10. AHN- Sección guerra civil. PS. Barcelona, 1944

11. *Acció*, 5 de maig de 1934, p. 1; *El Dia*, 28 d'abril de 1934, p. 2; i *Mirador*, 3 de maig de 1934, p. 1.

12. *El Pueblo*, 2 de maig de 1934, p. 1.

13. ADGGEC. Fons antics. Gobierno Civil. Caixa 278.

14. *Lucha Social*, 10 de febrer de 1934, p. 2.

temes-4)

JOSÉ FERNANDO MOTA MUÑOZ. Centre d'Estudis sobre Dictadures i Democràcies, UAB

L'EXTREMA DRETA BARCELONINA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)

La proclamació de la República deixa els militants barcelonins de l'extrema dreta espanyolista en xoc. De cop veuen com cau la monarquia, com s'inicia un procés d'autonomia a Catalunya i com s'apunta una política de laïcització. En poc temps passen de viure en una dictadura, en la qual bona part d'ells havien participat, a haver d'actuar en una república que atacava tres dels seus pilars ideològics: la monarquia, l'estat unitari i l'Església catòlica.

Aquests altres es veuran obligats a moure's en un entorn advers, amb una hegemonia catalanista entre les classes mitjanes i una preeminència sindicalista i anarcosindicalista entre els obrers. Defensen un nacionalisme espanyol essencialista, amb ínfules imperialistes, acompanyat, en la majoria dels casos, d'un acusat anticatalanisme. Un nacionalisme espanyol oposat al nacionalisme català, titllat de romàntic o bé directament negat. El seu discurs espanyolista no trobarà audiència.

En l'extrema dreta barcelonina podem trobar des d'aristòcrates i alta burgesia, que milita bàsicament en l'alfonsisme, fins a lumpen convertit en pistolers a sou. En la direcció abunden els advocats i militars retirats per la llei Azaña, però el gros de la militància es troba a la classe mitjana; són comerciants, empleats, oficinistes, funcionaris i estudiants.

Són pocs; el món ultra barceloní és un grup tancat i reduït, que durant la República no passa de quatre mil militants. Són un nombre limitat que, al marge de les rivalitats polítiques, es coneixen entre ells. Uns havien coincidit a la Unió Patriòtica (UP), altres a les files tradicionalistes —d'on procedeixen alguns dels líders dels nous grups que apareixen— i també hi havia els que coincidien als partits del RCD Espanyol, un aglutinant, sobretot durant la dictadura, dels espanyolistes de la ciutat. Poques incorporacions arribaran de fora d'aquest món.

Les diferències doctrinals són petites al món reaccionari, es repeteixen els mateixos tòpics (religió, pàtria, monarquia, ordre, propietat) i per això és freqüent el transfuguisme i la multimilitància. Més discrepància hi ha entre reaccionaris i feixistes, que no donen protagonisme a la religió ni al monarquisme i ofereixen un discurs més modern, centrat en una defensa tancada del nacionalisme espanyol i de l'estatisme, que els grups més tradicionals titllen de socialisme.

A diferència de la majoria de les grans ciutats espanyoles, la força majoritària de l'extrema dreta a Barcelona és el carlisme, que, a més, augmenta la militància a partir de desembre de

1931. És l'únic grup ultradretà amb premsa regular i un diari (*El Correo Catalán*) que a més té presència a tots els barris de la ciutat a través dels seus cercles tradicionalistes. El juny de 1932 obren seu central al selecte passeig de Gràcia, però tot i el procés de reunificació amb els integristes i els mellistes (antics partidaris de Vázquez de Mella) continuen molt dividits. És un carlisme abstret en els seus debats interns, però que forma la milícia paramilitar més ben preparada entre els grups ultres, el Requetè.

També havia obert seu al passeig de Gràcia, el maig de 1932 la Peña Blanca, que agrupava monàrquics de l'altra branca

Escut de la Junta Provincial de Barcelona del Partido Nacionalista Española.

181

borbònica, els alfonsins. El febrer de 1933, quan neixi Renovación Española, a Barcelona s'organitzaran com a partit amb el nom de Dreta de Catalunya. No van passar de ser un partit de notables, això sí, ben posicionats econòmicament. A la Ciutat Comtal els feien ombra el carlisme, el catalanisme conservador i, a partir de 1934, la dreta accidentalista. Massa competència per a un espai polític tan petit.

Els grups monàrquics són crítics amb el règim democràtic. Es presenten com antiparlamentaris, encara que participin en les eleccions, unes participacions que se salden amb absoluts fracassos. Les dues vegades que es van presentar candidatures monàrquiques al marge de la Lliga, la de carlins i alfonsins a les catalanes del 1932 i l'alfonsina a les legislatives de 1933, no van passar del 5 % de vots a la circumscripció de Barcelona ciutat.

També va haver-hi intents per part d'altres ultres d'explorar la via electoral recolzant-se en la mobilització del vot dels immigrants d'altres zones d'Espanya. Va ser el cas de Concentración Española, partit sorgit l'octubre de 1932 per presentar-se a les eleccions catalanes. Els resultats van ser ridículs.

Uns altres monàrquics amb presència barcelonina són els del Partido Nacionalista Español (PNE), creat el 1930 per José María Albiñana. A Barcelona, van rebre inicialment el suport de la Peña Ibérica, un grup d'aficionats de l'Espanyol, ultres en qüestions esportives i polítiques. Amb el seu discurs nacionalista espanyol violent i el seu anticatalanisme visceral va atreure espanyolistes barcelonins horroritzats davant l'hegemonia catalanista. El juny de 1933 es van organitzar com a Peña Nos y Ego, ja que el partit no va ser autoritzat pel Govern Civil fins al novembre de 1933, moment en què obriran un Centro Nacionalista Español a la ciutat. Pel partit passaran més de tres-cents militants atrets pel seu ultraespanyolisme, però molts l'abandonaran poc després per picabaralles personalistes o per falta d'acció.

La pujada al poder de Hitler el gener de 1933 va situar el tema del feixisme al centre del debat polític. És llavors que naixeran grupuscles que es reclamen feixistes, encara que en realitat eren organitzacions reaccionàries feixistitzades. El mateix gener de 1933 naixia la Juventud de Acción Española, formada per antics mellistes; el juny es creava l'Ateneo de Cultura Ciudadana, una tapadora de les restes de la Peña Ibérica, dedicat a conspirar contra la República junt amb alguns alfonsins i antics pistolers dels il·legalitzats Sindicats Lliures; l'agost de 1933 apareixia la Unión Social Hispánica (USH), un intent d'entitat unitària de l'espanyolisme ultra de la ciutat, i el desembre, les Juventudes Nacionalistas de Concentración Española.

Alguns autors han destacat Barcelona com la primera ciutat espanyola en què es van desenvolupar discursos i actituds protofeixistes. Se cita La Traza, els Sindicats Lliures o la Peña

Ibérica. Una ciutat que Ramiro Ledesma Ramos, fundador de les JONS, veia propícia per desenvolupar un projecte feixista per l'acarament directe de l'espanyolisme amb el nacionalisme català i per la força del sindicalisme, que es pretenia atreure. Però poca audiència aconseguirà el feixisme a la Barcelona republicana.

Les JONS no van aparèixer fins a finals de 1933 i no van ser impulsades per joves nacionalrevolucionaris, sinó per veterans que provenien del reaccionari món del mellisme. S'hi va sumar José María Poblador –després de passar per La Traza i la Peña Ibérica i dirigir la revista carlina *Reacción*–, que es convertiria en el seu líder. No arribaven a la vintena.

Escut de l'Espania Club.

El 2 de desembre de 1933 viatja a Barcelona José Antonio Primo de Rivera per posar les bases de Falange Española a la ciutat. S'entrevista amb dirigents del PNE i la USH i designa *jefe* l'advocat Juan Vidal Salvó, un antic catalanista passat a la UP. Però dura poc: admirador de Hitler, passa a treballar per als nazis. El substitueix un altre advocat i antic catalanista, Roberto Bassas, català de naixement i catalanoparlant, ja que José Antonio no volia que el projecte falangista a Barcelona semblés importat.

Aquesta primigènia FE capta uns pocs nous militants com l'escriptor Luys Santa Marina i alguns joves procedents del PNE. José Antonio continua visitant Barcelona perquè el projecte no arrenca. El març de 1934 ho fa amb Ledesma Ramos per fer efectiva la unificació amb les JONS. Es nomena

1
2
6
10
14
18
20
22
24

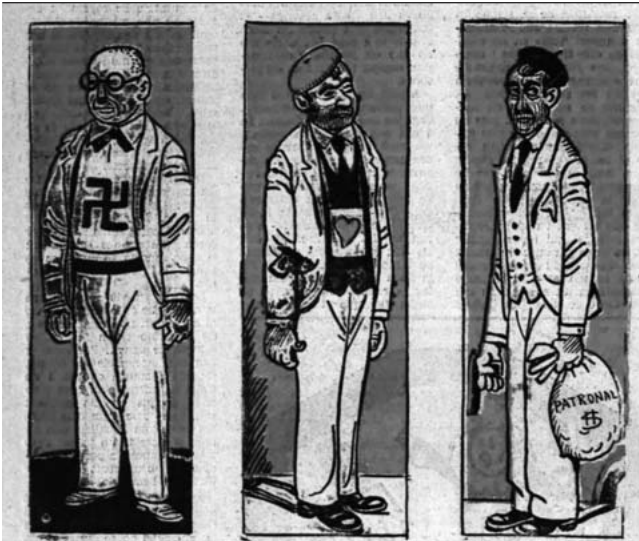
temes-4)

un triumvirat format per Bassas, Santa Marina i Poblador. Crearan una tapadora, l'Ateneo de Cultura Política y Social. Camuflar-se com a penya o ateneu és habitual al món ultra, ja que l'extrema dreta ha de fer front a certa pressió policial per les participacions en complots antirepublicans. Això a desgrat de les complicitats que van trobar entre alguns policies i jutges, uns contactes que els servirien per sortir indemnes de detencions i judicis.

Només a partir d'abril de 1934, amb l'assumpció de les competències d'ordre públic per la Generalitat, veuran perillar aquest favoritisme policial i judicial. La Comissaria d'Ordre Públic es va fixar com un dels seus objectius controlar els altres espanyolistes. Així, el juliol de 1934 va tancar l'Ateneo que feia de tapadora a Falange i el setembre va detenir un centenar de carlins a l'aplec que feien a Olesa de Montserrat, on havia desfilat armat el Requetè.

Però després dels Fets d'Octubre de 1934, desplaçat el nacionalisme català del poder, els ultradretans van poder actuar amb més facilitats i gaudir de nou de certa protecció judicial

Caricatures d'un nazi, un carlí i un pistolero dels Sindicats Lliures publicades al reportatge «Els que treballen pel feixisme a Barcelona». *La Campana de Gràcia*, 20 d'abril de 1934.

i policial. Fins i tot van dirigir i nodrir Acció Ciutadana Armada de Barcelona, una mena de nou Sometent.

El moment també va ser aprofitat per la dreta accidentalista per desembarcar a Barcelona. Organitzacions com Acció Popular Catalana i Acción Obrerista, adherides a la CEDA, o el Partido Agrario Español, obriran seu a la ciutat. El seu èxit va ser molt limitat.

També va aparèixer nova premsa ultra, com *El Nacional*, d'on sorgeix un altre grupscle, el Frente Españolista. I van

reaparèixer, el novembre de 1934, els Sindicats Lliures, després de ser absolts judicialment. Va tornar el seu líder Ramon Sales, però la reconstrucció del Lliure es va fer ja més com una organització de conspiradors i pistolers que com un sindicat.

Els Sindicats Lliures són un dels participants en un original procés d'unitat, que no es va donar en altres ciutats espanyoles. A Barcelona, milícies i grups d'acció de l'extrema dreta es van coordinar a l'empara d'una nova entitat, l'Espanya Club, impulsat inicialment pel Grupo Azul, un grup d'acció expulsat del PNE i dirigit per l'agent de policia Juan Segura Nieto.

L'Espanya Club acabaria vinculat a la Unión Militar Española (UME), el grup de militars que treballava des de feia temps en la preparació d'un cop d'estat contra la República. La UME estava organitzant una trama civil amb el suport de personatges com mossèn Joaquim Guiu, que treballava amb el pare Joan Tusquets en la difusió de pamflets antimacòncics i antisemites. Des de Barcelona s'irradiava aquest discurs al món ultra espanyol, reforçant la visió conspirativa de la història que tenien aquests grups. Era un bon enllaç, ja que tota l'extrema dreta sense excepció eren antisemites i antimacòncics i creien que un complot judeomacòncic era el culpable de la decadència d'Espanya i de la proclamació de la República.

Amb les milícies altres que es reunien a l'Espanya Club, la UME va crear el Voluntariado Español, però els frustrats intents de sortir al carrer, avortats sempre a última hora, i les divisions internes van fer naufragar aquesta experiència unitària. La UME va optar llavors per contactar els grups individualment amb la intenció de connectar-los a la seva trama colpista.

La UME també impulsa la creació, el setembre de 1935, de l'Agrupación de Juventudes Antimarxistas, organitzada per l'agent Juan Segura i que reuneix altres d'acció procedents de la dissolta USH, l'Espanya Club o els Sindicats Lliures. Publicaran la revista *¡Presente!*, que venen per la Rambla amb actitud provocativa i fanfarrona. El seu objectiu és desestabilitzar.

La Falange barcelonina no havia participat d'aquesta experiència unitària. En aquest moment no vol tractes amb forces reaccionàries, i això provoca escissions i expulsions. El febrer de 1935 marxen els antics jonsistes, que funden l'esquifit Partido Español Nacional-Sindicalista, i també una facció al voltant de la revista *Espanya*, grups que sí que participen en la conxorxa militar.

Per una Falange dividida serà un petit revulsiu el míting de José Antonio a Barcelona el 3 de maig de 1935, en què amb la seva retòrica anticapitalista tracta d'apropar obrers al feixisme. No aportarà Barcelona aquestes masses obreres que anhelava José Antonio, que en el seu afany per atreure sindicalistes arribaria a entrevistar-se amb Ángel Pestaña, líder

del Partit Sindicalista, sense cap èxit. El gran absent de l'espanyolisme ultra serà la classe obrera.

També hi ha moviment en l'entorn de l'alfonsisme. Calvo Sotelo està impulsant des d'abril de 1935 el Bloque Nacional, un intent de front contrarevolucionari, que a Barcelona té el suport de Dreta de Catalunya, el PNE i alguns carlins, però finalment, de cara a les legislatives de febrer de 1936 i davant el reagrupament de tota l'esquerra al Front d'Esquerres, gairebé tots els grups ultres acabaren donant suport a la candidatura del Front Català d'Ordre, tot i que a alguns se'ls va indigestar el pacte amb la catalanista Lliga.

A partir de la clara victòria de les esquerres els grups ultres van optar –els que no ho havien fet des del principi– per la sortida militar. L'extrema dreta barcelonina no ha aconseguit sortir de la marginació política i social, així que fixa totes les esperances de viratge polític en l'exèrcit i es plega a les ordres de la UME. El món castrense no els és desconegut: a les organitzacions ultradretanes hi ha una important presència de militars retirats, oficials de complement i familiars de militars. I tots els grups participen del culte a la violència, pels reaccionaris justificada pel dret natural catòlic. La república, l'autonomia i la propaganda marxista feien que per aquests grups la violència fos lícita i necessària.

La UME havia dissolt els antimarxistes, però dona suport a nous grups de provocadors, pagats amb diners alfonsins, com Cruces de Sangre (on conviuen pistolers del Lliure i la Peña Ibérica), un España Club remodelat o el grup que capitaneja Juan Segura, que serà qui executi l'atemptat frustrat contra el coronel Crispulo Moracho, defensor de Frederic Escofet.

Els falangistes no recorren a mercenaris; la violència és consubstancial al seu projecte i té les seves pròpies esquadres. Però la Falange es troba a la clandestinitat, ha estat il·legalitzada i el seu cap empresonat. A més han patit una intensa persecució policial perquè, en un principi, se'ls creia implicats en l'assassinat dels germans Badia. Malgrat tot, augmenta la seva migrada militància, el seu discurs radical atrau batxillers i universitaris i el juny aconsegueix reunificar als exjonsistes i altres separats, amb la qual cosa arriba a superar els tres centenars de militants.

El Requetè carlí i els esquadristes falangistes seran els darrers a unir-se al complot militar. S'hi havien resistit perquè volien garanties polítiques però finalment es posaren al servei de la UME. A la fi, en la conspiració coincidiren reaccionaris, feixistitzats i feixistes. Algunes fonts afirmen que eren dos milers els civils compromesos amb el cop d'estat, però a l'hora de la veritat, el 19 de juliol, no van arribar als tres-cents els que van sortir de les casernes amb els militars colpistes.

El món ultra barceloní va apostar-ho tot al cop militar i va perdre. Les conseqüències per a ells van ser tràgiques. Van patir una dura repressió, amb afusellaments, assassinats i empresonaments.

Després de la guerra, els supervivents de molts d'aquests grups van ser marginats del nou repartiment de poder. La majoria van aconseguir prebendes polítiques menors i d'altres van fer carrera dins la policia, però van ser els menys els que van arribar a càrrecs superiors. ■

Caricatura de militant de la Peña Nos y Ego publicat al reportatge «Els que treballen pel feixisme a Barcelona». *La Campana de Gràcia*, 20 d'abril de 1934.

Bibliografia

El catalanisme davant del feixisme, 1919-2018. Maçanet de la Selva: Gregal, 2018.

Eduardo GONZÁLEZ CALLEJA, *Contrarrevolucionarios: radicalización violenta de las derechas durante la Segunda República, 1931-1936*. Madrid: Alianza, 2011.

José Fernando MOTA MUÑOZ, *¡Viva Cataluña española!: historia de la extrema derecha en la Barcelona republicana, 1931-1936*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2020.

Joan M. THOMÀS, *Feixistes: viatge a l'interior del falangisme català*. Barcelona: Esfera dels Llibres, 2008.

Robert VALLVERDÚ, *El carlisme català durant la Segona República espanyola (1931-1936): anàlisi d'una política estructural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

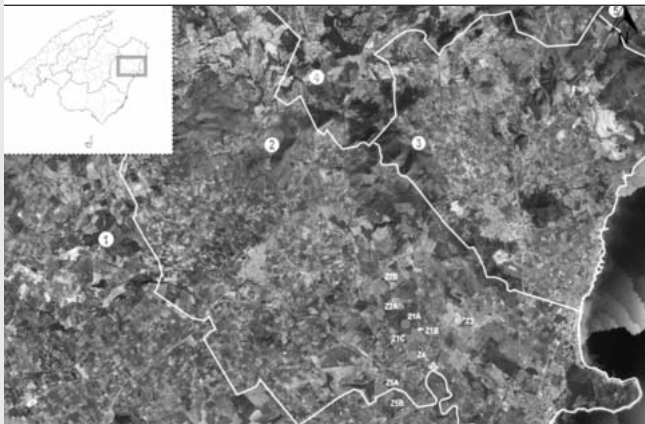
GONZALO BERGER. Grup de recerca NEXUS-UPF

ELS ESPAIS DE LA BATALLA DE MALLORCA: PATRIMONI I ARQUEOLOGIA DEL CONFLICTE...

El 19 de juliol de 1936, forces militars sollevades van aconseguir el control de l'illa de Mallorca.

L'expedició republicana amb la finalitat de recuperar-la va esdevenir una de les grans operacions militars de la guerra, i va obeir a interessos estratègics i polítics. El domini de les illes Balears implicava el control del trànsit marítim del Mediterrani, la principal via de comunicació entre els ports de Barcelona, Alacant i València i amb els importants ports francesos situats a la costa mediterrània. A més, la possessió de l'illa de Mallorca per part dels feixistes implicava una amenaça directa a tot el litoral peninsular, inclosa Catalunya i la seva important indústria de guerra. D'altra banda, el Govern de Catalunya volia demostrar que era capaç d'obtenir una victòria militar. Mallorca semblava a l'abast d'aquests objectius.

Sectors de treball campanya 2019 Espais de Batalla de Mallorca.

Aïllada pel mar i lluny de la resta de forces sollevades, l'illa mantenia una situació interna feble. El responsable del comandament militar, el general Goded, havia estat capturat a Barcelona durant els combats del 20 de juliol. Segons diversos informes rebuts, es mantenien grans redutes de militants del Front Popular disposats a combatre un cop les forces catalanes arribessin l'illa. Finalment, es comptava amb l'illa de Menorca i el port militar de Maó, amb la seva guarnició, com a base operativa per facilitar l'operació. Tot feia indicar que l'expedició havia de ser un èxit polític i militar, i que l'objectiu s'assoliria fàcilment.¹

El desembarcament a Mallorca es va produir el 16 d'agost de 1936. Les forces del capità Bayo es van desplegar entre el municipi de Portocristo i les serralades situades sobre Son Servera. Es tractava d'un front de quinze quilòmetres al nord-est de l'illa; la ciutat més pròxima era Manacor.

La força expedicionària va arribar a tenir, durant els primers dies de setembre, un màxim de 5.500 homes i dones, dels quals no més de 4.000 procedien de l'organització de les milícies catalanes. Al voltant de 1.500 efectius pertanyien a forces d'ordre públic i militars del Regiment d'Infanteria núm. 37 de Maó i de la marina de guerra. El conjunt d'aquestes forces va haver de defensar les illes de Menorca, Eivissa i Formentera, i va participar en la Batalla de Mallorca. S'ha de tenir present que l'arribada d'efectius a les Balears es va produir de manera esglaonada durant tot el mes d'agost. Gran part d'aquests efectius es van sumar a l'expedició un cop el gros de la força (al voltant de 2.000 efectius) ja es trobava a l'illa de Mallorca.

El front de Mallorca va ser un front amb escassa potència de foc. Les forces reaccionàries al front de Manacor ascendien a 3.414 efectius, entre militars, milicians i forces d'ordre públic.² Vint dies després de l'inici de la batalla, la nit del 3 al 4 de setembre, es van retirar els efectius republicans desplegats a l'illa.³ El reembarcament es va produir en poques hores i va deixar abandonats una gran quantitat de material i un nombre indeterminat de combatents, que van ser afusellats a Manacor.

Les campanyes de prospecció dels sectors de Son Servera i Son Carrió i l'excavació arqueològica de Can Canut

El projecte té com a principal objectiu estudiar les restes físiques dels espais de la Batalla de Mallorca. L'equip d'investigadors està format per historiadors/es i arqueòlegs/es de les Illes Balears i Catalunya i treballa de manera continuada, des del 2017,

en la identificació, documentació i interpretació de les restes de la Guerra d'Espanya a l'illa.

El front de Mallorca s'estén per una superfície aproximada de 100 km² situats al llevant de l'illa, entre Portocristo i Son Servera, de sud a nord, i des de la costa a Sant Llorenç des Cardassar. Els turons i les cotes més elevades d'aquest territori van ser els principals escenaris dels combats atesa la seva posició dominant.

Durant les dues primeres campanyes es va prospectar el sector nord del front, situat entre Son Servera i la platja de sa Coma: concretament, els turons que se situen a la dreta del municipi de Son Servera, coneguts com na Penyal i el puig de sa Font, i el situat al cantó esquerre, conegut com Son Corb. També es va treballar sobre les posicions del sector central del front, el de Son Carrió, on es van prospectar zones al voltant del terme municipal de Sant Llorenç: concretament, el puig de ses Talaies, Son Puça, els Molins, Can Canonge i Son Carrió Vell, Son Manxo, el puig de Son Novell, sa Torre Nova, Poca Farina, Son Sard i Son Pentinat.

Els treballs de prospecció es van fer amb una metodologia extensiva, que va consistir en la cobertura a peu dels indrets d'interès delimitats a partir de la fotografia aèria.

La documentació ha consistit en el registre en fitxes que inclouen la informació referent a la ubicació, descripció i classificació de l'estructura, croquis, tipologia, material associat i condicions de conservació. Pel que fa als materials, han estat documentats a partir del registre en llistat, la documentació fotogràfica i la ubicació cartogràfica amb l'ajut d'un GPS. Aquests materials van ser documentats *in situ* i posteriorment recollits i dipositats al Museu de Palma. Així mateix s'ha dut a terme una planimetria i geolocalització del conjunt de restes materials i estructures. El registre fotogràfic, degudament indexat, inclou totes les estructures registrades, com també fotografies de detall dels elements més representatius.

En total, s'han documentat 84 estructures i 196 elements materials potencialment relacionats amb el desenvolupament de la Batalla de Mallorca. Entre les estructures de més interès, podem destacar pous de tirador, nius de metralladores, parapets, trinxeres i espais relacionats amb les zones de vida al camp de batalla. Les estructures presenten una conservació desigual; la construcció precària de moltes n'ha dificultat la preservació i algunes es veuen afectades per l'erosió natural.

Així mateix, es va documentar mitjançant aixecament planimètric el conjunt d'estructures de la bateria de na Penyal, construïda per l'exèrcit franquista amb posterioritat a la Batalla de Mallorca, com a part d'un pla de fortificació de l'illa durant la Guerra Civil. Quant al material documentat als sectors de Son Carrió i Son

Servera, podem establir un clar predomini de casquets, projectils i restes de metralla associada a projectils d'artilleria, especialment de 75 mm, i de morter, majoritàriament del tipus Valero de 81 mm. La major part d'aquests elements conformen munició de màuser de producció txeca, espanyola (de la Piro-tècnia de Sevilla i de Toledo) i alemanya.

A més, s'ha pogut documentar llargs fragments de reixes de filferro i piquetes relacionades amb l'articulació del camp de batalla, i diversos materials relacionats amb

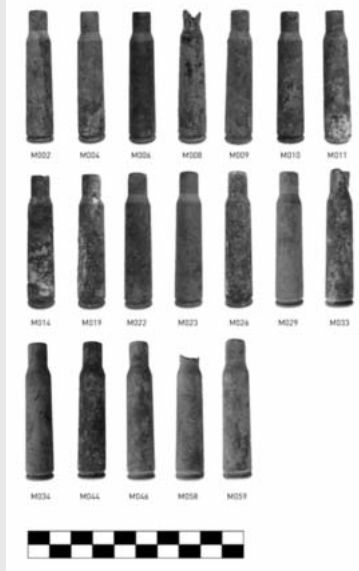
l'avituellament, com ara fragments de ceràmica, vidre i llauna. Finalment, en la intervenció arqueològica de 2019 a Can Canut, vam poder documentar estructures defensives de l'exèrcit sollevant que van ser utilitzades durant els durs combats que es van produir al sector de Son Carrió entre el 17 i el 26 d'agost de 1936. Aquí, la munició predominant és la de màuser 7x57 mm, tot i que també es documenta munició de pistola o revòlver Astra 400, així com fragments de projectils d'artilleria dels calibres de 155 mm, 105 mm i 88 mm, entre altres.

El treball arqueològic relacionat amb els espais de la Batalla de Mallorca ens permet, en combinació amb l'estudi de les fonts documentals, fer una relectura més acurada dels fets, que ens situa més enllà del relat i de la historiografia immediatament posterior a la guerra. Alhora, estimula l'interès de la població local per la seva història recent i aporta valor al territori a partir d'una nova manera de descobrir-lo. ■

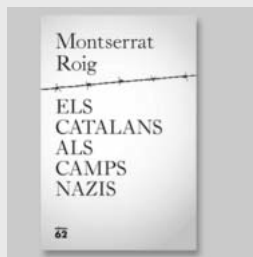
Notes

1. Gonzalo BERGER, *Les Milícies Antifeixistes de Catalunya. Voluntaris per la llibertat*. Barcelona: Eumo, 2018, p. 125.
2. Arxiu General Militar d'Àvila. C.2259/3 núm. 1-59 [Resumen de las fuerzas, material y municiones de las 5 agrupaciones que operan en Manacor], 3 de setembre de 1936.
3. Alberto BAYO, *Mi desembarco en Mallorca*. Guadalajara: [s.n], 1944, p. 153.

Materials documentats a Can Canut. Campanya 2019.

ressenyés

Montserrat ROIG Els catalans als camps nazis

Barcelona: Edicions 62, 2017
(primera edició 1977). 944 p.
Introducció de Rosa Toran.

Els catalans als camps nazis. 44 anys de guiatge per a l'estudi de la deportació

L'any 1977, Montserrat Roig ens deixava una d'aquelles joies que, de pura transcendència, capgiren la vida del lector. Perquè *Els catalans als camps nazis* no només ens mostra el recorregut històric dels deportats, sinó que també ho fa des d'unes tècniques i metodologies que combinen tant la disciplina històrica com la periodística. Quaranta-quatre anys després de la publicació, podem afirmar que l'obra de Montserrat Roig ha estat complementada, ampliada i esmenada en alguns aspectes, però en cap cas superada. És el punt d'inici de les investigacions rigoroses, de l'escolta dels testimonis, de l'ordenació dels fets, de la categorització dels múltiples elements de la deportació i de la recerca de les fonts documentals, fins aleshores preservades pels mateixos supervivents i les seues associacions. *Els catalans als camps nazis* és, també, capaç de superar els cercles de la deportació, de l'exili o de la militància clandestina i arribar a amplis sectors socials que res no sabien sobre una realitat que, com tantes altres, el franquisme havia negat i ignorat. Després de les publicacions de Mariano Constante, Antonio Vilanova, Manuel Razola, Pere Vives o Joaquim Amat-Piniella, les veus de la deportació prenen una nova volada, una renovada empena cap al coneixement i el reconeixement.

Montserrat Roig determina un cànon i un relat de la deportació que serà replicat en la major part de les obres posteriors. Aquesta bibliografia s'anirà engrandint amb la publicació de diversos testimonis i biografies (Francesc Batiste, Marcel·lí Garriga, Neus Català i Joan De Diego, per posar-ne alguns exemples), amb altres treballs periodístics (David Bassa i Jordi Ribó) o amb investigacions concretes (David Serrano, Ernest Gallart, Benito Bermejo) que ajuden a matisar, complementar i enriquir la feina engegada per Roig.

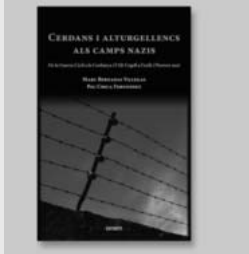
No seria fins als inicis del segle XXI que dos historiadors, Rosa Toran i David Wingate Pike, concretarien dues obres en les quals s'abordaria la trajectòria general dels deportats republicans als camps nazis. Des de dues perspectives diferents –la síntesi historiogràfica en el primer cas i el relat fonamentat en testimonis en el segon–, *Vida i mort dels republicans als camps nazis* i

Los españoles en el Holocausto suposen una excel·lent contribució a la difusió i esclariment d'aquest fet històric.

Hem hagut d'esperar als darrers anys per poder viure una eclosió de les investigacions i estudis. En aquesta ocasió, una vegada mancats totalment de testimoniatge oral, ha estat la història local i comarcal la que ha abordat amb profunditat la trajectòria de la deportació. Així, ha proporcionat una radiografia de la deportació al País Valencià, com també la biografia d'un dels seus personatges més fascinants, César Orquín Serra. En aquest mateix *Plecs d'Història Local* en tenim un altre bon exemple sobre la Cerdanya i l'Alt Urgell, mentre que la tasca del Memorial Democràtic ha permès la publicació de treballs d'investigació centrats en el Vallès. L'estructura de totes aquestes investigacions beu directament de l'obra de Roig, però no han estat possibles fins a la publicació l'any 2006 del *Libro Memorial*, en què Benito Bermejo i Sandra Checa posen fil a l'agulla i, seixanta anys després de l'alliberament dels camps nazis, són capaços d'elaborar el llistat nominal gairebé definitiu dels deportats republicans. És amb aquesta base, recentment completada pel Memorial Democràtic, que els investigadors locals i comarcals disposen d'un bon punt de partida per començar a indagar als arxius. La recent digitalització dels d'Arolsen ha contribuït a millorar l'accés a les fonts documentals.

La tragèdia, però, és que el camí iniciat en 1977 no haja estat empomat massivament fins a dates molt recents per investigadors o per l'acadèmia. En 2021 podem afirmar que algunes de les línies de treball que s'albiraven a *Els catalans als camps nazis* encara resten pendents d'aprofundiment. Vet aquí dues. Per un costat, la significació i particularitats de la deportació republicana femenina encara presenten uns buits importantíssims de coneixement, malgrat les publicacions de Neus Català, Mercè Núñez, David Serrano o l'Amical de Ravensbrück. Per l'altre, la participació dels republicans en la Resistència a França roman encara a l'espera de ser abordada en la seua magnitud i complexitat. Tant de bo no calgui esperar 44 anys més per posar llum a la nostra història.

AQUIL·LES RUBIO. Professor d'història d'ESO. Investigador

Marc BERNADAS;
Pau CHICA
**Cerdans i
alturgellencs als
camps nazis**
Anem Editors, 2020.

Malgrat la contínua producció sobre la Guerra Civil espanyola que abasta tots els àmbits (història, literatura, cinema...), l'exili dels republicans que van passar a França a les acaballes del conflicte bèl·lic i la deportació d'uns deu mil als camps de concentració nazis són dues assignatures pendents tant de la historiografia com de les polítiques públiques de memòria.

Sobre les deportacions dels republicans, després del treball pioner de Montserrat Roig i de la tasca d'entitats memorialístiques que va iniciar l'Amical Mauthausen i que altres han seguit, els esforços majoritaris s'han centrat a elaborar-ne base de dades. Són treballs fets des de la globalitat i que faciliten quantificar l'impacte de la deportació. Resta pendent, però, endegar estudis per endinsar-se en les històries de vida, per posar cares i trajectòries vitals als que patiren l'horror dels camps nazis. És en aquest àmbit que la història local adquireix protagonisme i raó de ser per traçar els recorreguts personals dels deportats. El treball de Bernadas i Chica sobre els catorze cerdans i sis alturgellencs que van ser deportats s'insereix en aquesta línia.

La primera part del llibre ens facilita algunes aportacions significatives sobre com es va viure la Guerra Civil a l'Alt Urgell i a la Cerdanya, amb la proximitat al Principat d'Andorra i el paper com a lloc de fugida de milers de persones cap a l'exili. En la segona part, fruit d'una exhaustiva recerca entre la documentació municipal i els registres civils i parroquials, els autors presenten un retrat dels divuit homes que van ser internats a Mauthausen, Buchenwald i Dachau i les dues dones enviades al camp de Ravensbrück. Aquest treball ha permès la reconstrucció de les seves biografies, des de la vida al poble de naixement i de residència fins a l'exili, la deportació i el posterior alliberament. Unes trajectòries que havien restat en l'oblit i que gràcies al treball d'aquests dos historiadors han pogut recuperar-se.

JOSEP CALVET. Doctor en història contemporània

Guillem LLIN LLOPIS;
Carles Xavier SENSO
VILA
**César Orquín Serra
El anarquista que salvó
a 300 españoles en
Mauthausen**
Autoedició, 2020.

Si bé durant el preludi de la reunificació d'Alemanya predominava la por a l'oblit de l'Holocaust, posteriorment els temors van anar més aviat dirigits a un mal ús de la memòria: un ús apològic que tractara de legitimar l'ordre actual del món neoliberal, neutralitzant el potencial crític de la història. La guerra freda requeria tots els esforços per deslegitimar la Unió Soviètica, per consegüent l'evocació dels crims nazis va haver d'esperar fins a la dècada dels seixanta per tal de no posar en risc l'opinió pública. Aleshores es va iniciar un procés progressiu d'americanització i sacralització del discurs sobre el nazisme i la Xoà, que passaria a convertir-se en un pilar fonamental de la identitat etnocultural dels jueus americans.

Aquesta mena de despoliticació de la memòria ha deixat fora del discurs oficial, durant molts anys, la resta de víctimes del nazisme, que no només foren jueves sinó també comunistes, gitanes, homosexuals i anarquistes com César Orquín, entre molts altres. És per això que llibres com el de Guillem Llin i Carles Senso aboquen molta llum sobre aquest capítol de la història. Esbossant una bona contextualització històrica i combinant el testimoniatge amb els documents d'arxiu i les referències bibliogràfiques, contenen la història d'Orquín, un valencià que va aconseguir salvar tres-cents espanyols de la mort a Mauthausen. Després de guanyar-se la confiança dels SS amb un enginy superior, es va col·locar al capdavant d'un *komando* de treball format exclusivament per republicans espanyols que fou clau per garantir la resistència dels deportats fins al dia de l'alliberament.

L'extens annex documental i un ampli apartat gràfic fan palès un bon treball de recopilació documental per part dels autors. Tanmateix, pel que fa a la globalitat de l'obra el pèndol oscil·la cap a la vessant memorialista cada vegada que els autors adopten una narrativa més pròpia dels jutges que dels historiadors, i de tant en tant s'allunya de la metodologia historiogràfica.

NOÈLIA SANVÍCTOR. Historiadora

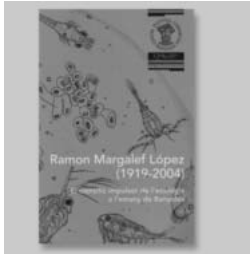
DE tria (novetats)

**David MORÉ
AGUIRRE; Mario
ZUCCHITELLO GILIOLI**
**El santuari de
Sant Grau
de Vallpresona
(Tossa)**

Tossa de Mar: Centre
d'Estudis Tossencs, 2020.
707 p., 28 €.

Aquesta monografia se centra en el santuari de Sant Grau de Vallpresona. L'interès pel santuari va néixer amb l'exposició fotogràfica sobre Sant Grau de Tossa l'any 2003. D'ençà d'aquest fet, es va fer palesa la necessitat de conèixer la història del santuari i, gràcies a la recerca meticulosa dels autors, aquest llibre reflecteix una investigació oberta, amb diferents perspectives d'anàlisi. En la primera part es presenta la biografia de sant Grau d'Orlhac, com també les hagiografies de sant Grau, la seva iconografia i les diferents mostres de devoció per tot Catalunya. A la segona part, en canvi, es fa una anàlisi de la geografia del santuari, la seva influència socioeconòmica i religiosa en la vila de Tossa, el seu patrimoni i la seva situació actual.

DD.AA.
**Ramon Margalef
López
(1919-2004)**

Banyoles: Centre
d'Estudis Comarcals de
Banyoles, 2020. 217 p.,
20 €.

Aquest llibre correspon al XXVI Col·loqui de Tardor del 2019, dedicat a Ramon Margalef López, i recull els vuit textos que s'hi van presentar. En primer lloc, la conferència inaugural, a càrrec de Ramon Margalef Mir, en mostra els primers anys de formació. A continuació, la taula rodona reflecteix els estudis impulsats pel doctor Margalef. En tercer lloc, els autors de les ponències analitzen diferents temes com la física de l'estany de Banyoles, l'ecologia microbiana, els coneixements sobre els peixos de l'Estany i les activitats de conservació i gestió. Finalment, la conferència de cloenda, a càrrec de Ramon Folch, fa ressaltar la personalitat humana i científica de Ramon Margalef i explica la creació del Premi Ramon Margalef d'Ecologia.

**Miguel DOÑATE
SASTRE; Raül
MÁRQUEZ PORRAS**
**Baixar a
Barcelona**

Barcelona: Generalitat de
Catalunya. Departament de
Cultura. Direcció General
de Cultura Popular i
Associacionisme Cultural;
2020. 199 p., 12 €.

Aquesta obra és el resultat d'un treball realitzat entre els anys 2010 i 2013, en el marc del programa de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya. El llibre tracta de la pervivència d'una identitat viscuda, la sarrianenca, construïda enfront d'una altra, la barcelonina, i de tot un seguit d'actuacions per part del govern d'aquesta ciutat al llarg del temps. Mitjançant la recerca etnogràfica, l'obra mostra l'estil de vida sarrianenc recreat. En aquest sentit, es fa palès l'interès dels autors per aportar una part de les històries que conformen la complexa història de Barcelona i analitzar d'una manera crítica les identitats de les comunitats, les formes de sociabilitat i la configuració de les memòries.

**Montserrat
ESQUERDA-
BOSCH**
**La ciutat de
Vilageltrú.
Atlas literari**

Vilafranca del Penedès:
Institut d'Estudis
Penedesencs, 2020.
460 p., 20 €.

Aquesta obra va néixer d'un projecte encarregat per l'Institut d'Estudis Penedesencs per dotar Vilanova i la Geltrú d'un itinerari literari. En aquest context, l'autora continuà la investigació, que donà com a resultat aquest llibre. L'objectiu principal és preservar la memòria literària de la ciutat i deixar constància d'un seguit de textos dispersos que donen testimoni de la relació que van mantenir els seus autors amb la ciutat i la seva gent al llarg del temps, amb la voluntat de salvar-ne el record. L'obra s'estructura en dues parts segons si els autors són «forasters» o vilanovins; la primera s'ha subdividit en capítols temàtics, mentre que la segona part s'ha organitzat en itineraris.

Jordi GRAS
**La medicina en
temps dels
nostres avis.
Els remeis del Dr.
Hermenegild Carrera**

Santa Coloma de Queralt:
Associació Cultural Baixa
Segarra, 2020. 109 p., 15 €.

Aquest llibre, el número 13 de la col·lecció La Garbera, és el resultat de la investigació del farmacòleg i doctor en Ciències Biològiques Jordi Gras sobre l'obra del doctor Hermenegild Carrera. L'autor estructura el llibre en dues parts. En la primera s'analitza el *Formulari* del doctor Carrera des de diferents perspectives, com ara la biografia del doctor, l'evolució de la medicina en poc més de cent anys o el context de la situació sanitària en aquella època a Santa Coloma de Queralt i en l'entorn europeu. En canvi, en la segona part l'autor transcriu i tradueix el *Formulari particular del Dr. Carrera y Miró*, on es recullen unes 200 fórmules magistrals per guarir les patologies més diverses.

Josep MUNTÉ I MATEU
Espais de la Batalla de l'Ebre al Priorat
Rutes històriques No Jubilem la Memòria
 Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2020. 265 p., 20 €.

L'historiador Josep Munté, amb el suport de la beca Rachel Ritchie de l'Associació No Jubilem la Memòria, recull en aquest llibre un total de 105 fitxes dels vestigis existents al Priorat vinculats a la Batalla de l'Ebre (juliol-novembre de 1938), ordenades per les 23 poblacions de la comarca. Aquest llibre és la primera part del projecte «La ruta dels espais de la Batalla de l'Ebre al Priorat» que té l'objectiu d'inventariar els vestigis de la Guerra Civil (1936-1939) a la comarca, recollir les dades més rellevants i elaborar unes rutes pels espais històrics, però sobretot dignificar aquests espais de memòria històrica, senyalitzar les rutes i instal·lar-hi uns panells informatius per als visitants.

Gregor SILES; Margarida SALVADÓ; Alba VENDRELL; Pau VINYÈS
Ningú se n'escapa
 Barcelona: Tot Història Associació Cultural; Llop Roig - Llibres i Cultura, 2020. 171 p., 18 €.

Aquest llibre neix en el context epidèmic de la Covid-19, que ha provocat que la mort torni a estar més present que mai. En aquest context, els quatre autors presenten l'evolució de la cultura funerària dins de la societat barcelonina a partir d'una anàlisi històrica lineal, ja que comença en l'època neolítica i arriba als grans funerals del segle XX, passant per totes les etapes històriques viscudes a Barcelona que denoten els canvis de mentalitat sobre la mort. Així doncs, aquest llibre es dedica a conèixer el passat i el present de Barcelona a través de la mort, pretén trencar amb aquest tabú i conscienciar sobre el seu valor real, ja que és tot allò que ens permet comprendre millor com a éssers humans i societat.

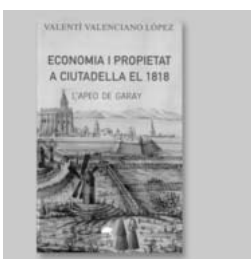
Irene ABRIL VILAMALA
Art per a la devoció
 Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2020. 401 p., 25 €.

Irene Abril presenta el fruit de la investigació que encetà amb la seva tesi doctoral sobre l'art del retaule a l'àrea de Vic. En aquest llibre, l'autora té com a objectiu principal fer conèixer el panorama artístic de Vic i seva àrea d'influència. Així, l'obra presenta la producció de retaules a l'àrea de Vic (que comprèn cinc arxiprestats: Vic, Ter-Collscabra, Guillerics-Congost i Moianès) en el context de la Reforma catòlica (1568-1625), a partir de l'estudi, la identificació dels artistes actius en aquesta àrea i l'anàlisi del context social i cultural del moment. El resultat omple un buit historiogràfic i contribueix al coneixement de la darrera etapa del cicle renaixentista a Catalunya.

Josep SANTEMASES I OLLÉ
El temps viscut Entre la història i la memòria
 Valls i Vila-rodona: Cossetània Edicions; Ajuntament de Vila-rodona, 2020. 294 p., 19,30 €

Recull de seixanta articles publicats a la revista *Caliu* de Vila-rodona, escadusserament de 1989 a 2007 i regularment de 2007 a 2019. Articles que, com diu el subtítol, van des de la història documentada fins a la memòria recordada. Tracten sobretot de la vida social de la població: els espais de vida, els de treball, l'ambient pagès, l'activitat comercial, el lleure, les festes, el futbol, l'ensenyament, algunes petites biografies, la religiositat, etcètera. Cada article s'encapçala amb una fotografia corresponent al tema tractat. En els articles purament memorialistes hi ha la voluntat de conservar aspectes del passat que, per raó de vida, sense fixació escrita desapareixerien, perquè sovint són temes que no queden recollits en la documentació.

Valentí VALENCIANO LÓPEZ
Economia i propietat a Ciutadella el 1818
L'apeo de Garay
 Ciutadella de Menorca, Miguel A. Anglada Marqués, Col·lecció Jamma 18, 2020. 344 p. 15€.

Valentí Valenciano segueix aprofundint en la història de Menorca. Aquesta vegada ens presenta un acurat estudi de l'economia i la propietat i la tinença de la terra a Ciutadella a partir de "l'Apeo de Garay" de 1818. El llibre analitza en profunditat els diversos aspectes de l'economia, des de l'agricultura de regadiu i la de secà, fins al comerç i la navegació, passant per la pesca, la indústria i les activitats professionals. També s'analitzen els drets senyoriels encara vigents, així com la distribució de la propietat de la terra i de la riquesa agrícola. Tòt plegat ens mostra una ciutat encara arrelada a l'Antic Règim però què, alhora, mostra indicis de canvi econòmic i social. El llibre es clou amb unes annexos que documenten les anàlisis realitzades al llarg del llibre.

taulell)

181

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. CCEPC

FRONTISSA.CAT

La revista *Frontissa* de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana es va començar a publicar el desembre de 1997. L'edició quedà interrompuda el juliol de 1998, amb tres números autoeditats, i es va reprendre el juny de 2001, amb el disseny actual però amb només 12 pàgines i una aparició bianual. A partir de 2004 es va ampliar a 20 pàgines i l'any 2009 a 24 pàgines, tal com ha arribat fins ara, el desembre de 2020, amb publicació del número 40. *Frontissa* s'estructura en seccions fixes: editorial; des de la Universitat; una imatge, una història; coneguem els centres; CCEPC; l'Institut d'Estudis Catalans; l'Institut Ramon Muntaner; l'entrevista; la finestra; l'arxiu; el museu; ressenyes i novetats bibliogràfiques, i finalment, la relació de centres adherits a la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

A partir del mes de març s'ha donat a conèixer la versió digital de la revista, disponible a <https://www.frontissa.cat/>. Aquesta versió inclourà els continguts de l'edició en paper, començant pels dos números publicats l'any 2020, però no es queda aquí. Les possibilitats d'ampliar les temàtiques que ens ofereix l'edició digital han propiciat la inclusió de noves seccions que detallarem a continuació:

LITERATURES: S'inclourà un fragment d'un escriptor o escriptora que en la seva obra literària hagi descrit o narrat algun element o espai vivencial d'un lloc concret. Comencem per Artur Bladé i Desumvila i seguirem amb Maria Ibars i Ibars.

GEOGRAFIES: Consistirà en articles sobre espais territorials concrets. Podrà configurar-se entorn de territoris històrics, espais lligats a elements geogràfics (una muntanya, un riu, una vall, etc.), paisatges, relacions tradicionals entre poblacions, espais urbans homogenis... Hem iniciat la secció amb la vall andorrana de Montaup.

PATRIMONIS: Aquí es tractaran elements, espais o conjunts patrimonials que, a banda de ser descrits, tinguin al darrere una experiència concreta de recuperació, gestió, valorització, reutilització, defensa o creació de discurs pedagògic o de divulgació consistents o innovadors. Hem començat amb l'exposició «Patrimoni contra les cordes», realitzada per la Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià.

ENTORNS: El propòsit és contemplar realitats culturals properes al món dels centres d'estudis, partint de les persones que les han fet possibles. Començarem per Onada Edicions i Miquel Àngel Pradilla, impulsor de l'editorial.

OPINIONS: Cada mes es publicaran quatre articles de persones vinculades als centres d'estudis amb l'afany de generar opinió diversa sobre temes que ens afecten, temàticament o territorialment, i que abasten des d'una perspectiva local o temàtica concreta fins a qüestions més generals de cultura, recerca o país.

El propòsit és aconseguir la més àmplia participació territorial, des dels centres a les perifèries, conscients que només així podem construir un futur culturalment més sòlid i participatiu.

Consell de redacció: Victòria Almui (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Baleàrics), Josep Campmany (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Andreu Ginés i Sánchez (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Institució Alfons el Magnànim), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya), Antoni Planas (Institut d'Estudis Baleàrics), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC), Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascançà")

Consell assessor: Agustí Alcobarro (UB), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (Agència Catalana del Patrimoni Cultural), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB). <http://www.irmu.org/projects/plecs>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

